

ÖZET

İklim Değişiminin Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi

İnsan kaynaklı iklim değişiminin ortaya çıkardığı etkileri sosyal politika bağlamında inceleyen çalışma, özellikle Sanayi Devrimi sonrasında insanoğlu ve çevre arasındaki etkileşimin olumsuz sonuçları üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın ilk bölümünde iklim değişimi nedenleri ve boyutları ile incelenmiştir. İklim değişiminin çevre, üretim, insan ve sağlık üzerindeki etkileri ise, ikinci bölümde yer almıştır. İklim değişimine karşı alınacak önlemlerin vurgulanmasından sonra, son bölümde, iklim değişimi ve sosyal politika etkileşimi incelenerek sosyal devlet, istihdam, sendikalar ve sosyal adalet konuları farklı yaklaşımlarla tartışılmıştır.

JEL Sınıflaması: 131

Anahtar Kelimeler: İklim Değişimi, Sosyal Politika, Sosyal Adalet

ABSTRACT

The Evaluation of Climate Change in term of Social Policy

This study which examines the effects of anthropogenic climate change in terms of social policy emphasizes the negative consequences of interaction between human and environment especially after the industrial revolution. In this sense, in the first part of study, the causes and dimensions of climate change are examined. Climate change effects on environment, production, human and health are taking place in the scope of second part of study. After emphasizing the measure that must be taken against the climate change, in the last part of the study, the issues such as the interaction between climate change and social policy, and social state, employment, trade unions and social justice are discussed.

JEL Classification: 131

Keywords: Climate Change, Social Policy, Social Justice

İklim Değişiminin Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi

Yrd. Doç.Dr. H. Şebnem Seçer*

Araş. Gör. Murat Çolak**

İRİŞ

Ulusal, bölgesel ve küresel anlamda çeşitli değişimler insanoğlunun yaşamını etkilemekte, bunun doğal sonucu olarak yeni sosyal devlet uygulamalarına ihtiyaç doğmaktadır. Söz konusu değişimlerden biri de küresel iklim değişimidir. Küresel iklim değişimi olgusu, özellikle son zamanlarda yarattığı etki ve sonuçları ile sosyal politikanın geniş yelpazesine girmiştir. Sosyal devletin var olma amacı sosyal politika üretmek olduğundan, iklim değişimine karşı hangi politikaların üretil-

mesi gerektiği sorgulanmaktadır. İklim değişimi insanoğlunu sadece bir alanda değil, birden fazla alanda etkilemektedir. Bu nedenle sosyal devletin ne gibi durumlarla karşılaşacağını görmek, alınacak önlemleri belirlemede faydalı olacaktır.

Küresel iklim değişiminin olumsuz etkilerine ilişkin alınacak önlemler, sadece bir ülkeyi değil küresel anlamda tüm ülkeleri ilgilendirmektedir. Nitekim günümüzde gelinen noktada, sosyal politika temelli bu önlemler niteliği itibarıyla ulusal değil küreseldir. İklim değişimini doğrudan ve dolaylı etkileriyle ele alan sosyal politika, bireyi ve toplumu koruma açısından aktif bir role sahiptir. Burada önemli olan husus, çalışmada da vurgulanacağı üzere, sosyal politikanın “üretken” bir yaklaşımla iklim değişimine karşı çözümler geliştirmesidir.

* Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
sebnemsecer@gmail.com

** Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Bu çerçevede çalışmada, iklim değişimi olgusu; nedenleri, boyutları, etkileri ile önleme faaliyetleri çerçevesinde değerlendirildikten sonra, iklim değişiminin olumsuz etkilerinin önlenmesi çerçevesinde sosyal politikaya düşen rol; sendikaların bu süreçteki tutumu ve iklim değişiminin yol açtığı sosyal adaletsizliğin niteliği ve önlenmesi gibi konular üzerinde durulmuştur.

1. İKLİM DEĞİŞİMİ, NEDENLERİ VE BOYUTLARI

Küresel iklim sistemi, yerküre atmosferinin oluşumundan beri, tüm zaman ve alan ölçeklerinde değişmiştir. Bu durum, iklimin kendi doğal özelliğidir ve doğrudan güneşteki, atmosferdeki veya yerküre/atmosfer birleşik sisteminin öteki bileşenlerindeki doğal değişikliklerle ilişkilidir. Ancak, 19. yüzyılın ortasında, iç ve dış etmenlerle ilişkili doğal değişime ek olarak, ilk kez insan eylemlerinin de küresel iklimi etkilediği, yeni bir döneme girilmiştir (DPT, 2000, s. 1). Özellikle Sanayi Devrimi ile dünya iklimi üzerinde insan faaliyetlerine bağlı ortaya çıkan etkiler, doğal değişimlerden çok daha fazla ve hızlı şekilde etkili olmaya başlamıştır (Krishna, 2010, s. 31).

İklim değişikliği, çok genel bir yaklaşımla, “Nedeni ne olursa olsun iklim koşullarındaki büyük ölçekli (küresel) ve önemli yerel etkileri bulunan, uzun süreli ve yavaş gelişen değişiklikler” biçiminde tanımlanabilir. İklimdeki değişiklikler, buzul ve buzularası çağlar arasında, dünyanın çeşitli

bölgelerinde ortalama sıcaklıklarda oluşan büyük değişiklikler şeklinde ortaya çıktığı gibi, yağış değişimlerini de içerir (Türkeş, 2006, s. 100).

İklim değişikliği atmosfere salınan sera gazlarının doğal seviyelerinden daha yüksek seviyelerde olmasından kaynaklanmaktadır. Sera etkisine sahip bu gazlar, atmosferin dünya yüzeyine yakın kısımlarında ortalama dünya sıcaklığının artmasına neden olmaktadır. Karbondioksit, metan, diazotmonoksit, halojenli bileşikler içeren hidrifloro karbonlar, petroflorokarbonlar ve sülfürhegzaflorid gibi kimyasal gazlar¹ sera etkisine yol açan gazlardır. Başka bir ifadeyle sera etkisi ya da diğer adıyla küresel ısınma, insan etkinlikleri sonucu oluşan sera gazlarının atmosferin iç yüzeyini bir tabaka halinde kaplayıp güneşten gelen ışınların geri yansımaları önleyerek yeryüzündeki sıcaklığın artmasını ifade etmektedir (Demireli ve Hepkorucu, 2010, s. 39-40).

İklim değişikliği ile ilgili olarak Birleşmiş Milletler’in 1972’de Stokholm’de gerçekleştirdiği “İnsan Çevresi Konferansı”, çevre duyarlılığının uluslararası örgütlenme ve ulusal etkinliklere yansımaları; beraberinde bir dizi uluslararası zirve, hükümetler arası toplantılar ve bilimsel işbirliğinin meydana gelmesine yol açmıştır. İklim değişimi ve boyutlarıyla ilgili olarak Birleşmiş Milletler’in, “Dünya Meteoroloji Teş-

¹ Bu gazların tamamı literatürde kısaca sera gazları ya da karbon gazları olarak adlandırılmaktadır.

kilatı” konunun önemini vurgulamak için toplantılar düzenlemektedir. 1990 yılında yapılan “Uluslararası İklim Değişikliği Konferansı”, küresel iklim değişiminin hangi boyutlarda olduğunu ve gelecekte Dünya’nın ne gibi sorunlarla karşılaşacağını ortaya koymuştur. Konferansın sonunda yayınlanan bildiri de şu gibi sonuçlar yer almıştır (Houghton, 1992, s. 5; Bodansky, 2001, s. 27).

- Dünyanın ortalama sıcaklığının 2030 yılına kadar 3°C yükseleceği, (değişim 1.5 °C-4.5 °C)
- Sıcaklık artışının kuzey yarım kürenin yüksek enlemlerinde daha belirgin olacağı,
- Ekvator bölgelerinde ve düşük enlemlerde bu değişimin global ortalamalara daha yakın veya değişimin ortalamasının altında görüleceği,
- Okyanus sıcaklıklarının artmasıyla bu zulların eriyeceği ve önümüzdeki yüzyılın ortalarına doğru deniz yüksekliğinin 0.10-0.32m yükseleceği,
- Aşırı hava olaylarının görüleceği (sıcak dalgaları, fırtınalar, taşkınlar),
- Yıl içerisinde iklim değişiminin düzensizleşeceği ve bazı kış aylarında çok düşük sıcaklıkların görüleceği,
- 2050 yılına kadar UVB radyasyonun %20-%25 artış göstereceği ve bu değişimin enlemlere göre farklılık göstereceğidir.

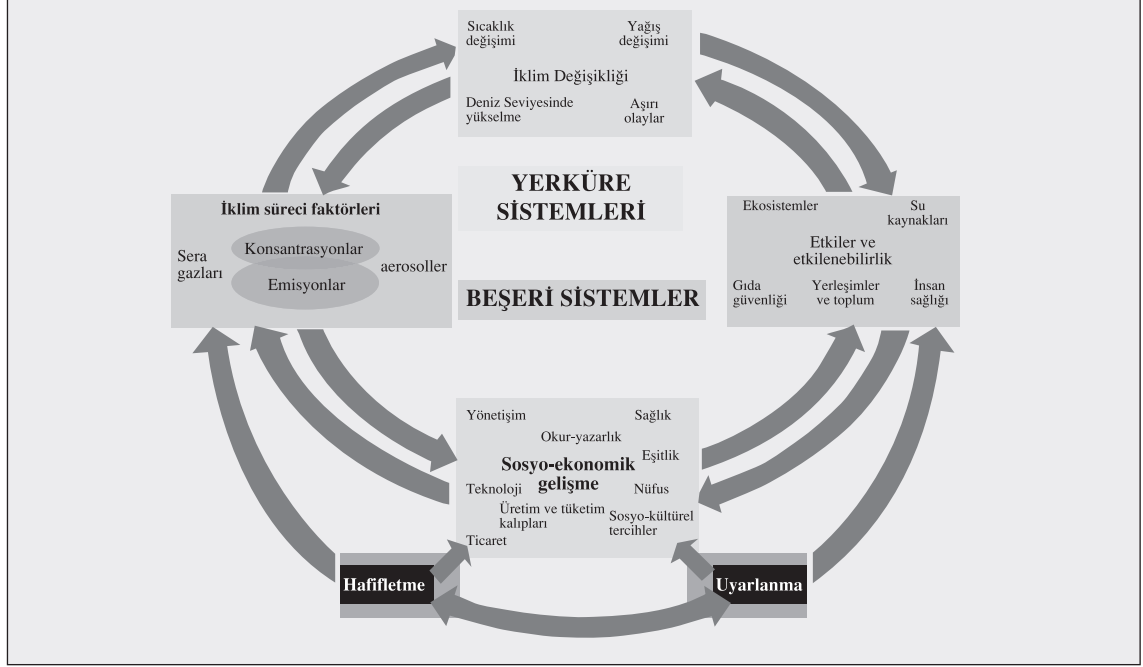
İnsan kaynaklı iklim değişimine yol açan faktörleri, ondan kaynaklanan etkileri ve iklim değişimine yönelik alınan önlemleri topluca ele alan bir çerçeve “Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli”nin (HİDP) (Intergovernmental Panel on Climate Change - IPCC) 2007 yılına ait sentez raporunda öngörülmüştür. Şekil 1’de de izlenen bu çerçeve, çalışmamızda izleyeceğimiz temel yönü de ortaya koyması bakımından önemlidir.

Çalışmamızda iklim değişimine yol açan faktörlerin değerlendirildiği bu bölümden sonra, konunun sosyal politika açısından ele alınmasına geçmeden önce, iklim değişiminin etkileri de çok yönlü ve özellikle sosyal politika önlemlerini gerektiren etkiler açısından incelenmiştir. İklim değişimine yönelik önlemler ise, stratejik çerçevede de öngörüldüğü gibi, iklim değişiminin etkilerini hafifletme ve iklim değişimine uyarlanma olmak üzere iki boyutta değerlendirilmiştir.

2. İKLİM DEĞİŞİMİNİN ETKİLERİ

İklim değişimi çok yönlü etkilere sahiptir. Genel olarak bakıldığında, bu konuda yapılan çalışmalar, iklim değişiminin farklı sektörler ve ülkelerde, farklı etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Örneğin yağışların ve sıcaklık değişimlerinin kendiliğinden ortaya çıktığı, yönetilemeyen eko-sistemlere daha bağımlı olan ormancılık ve kıyı bölgelerindeki ekonomik sektörlerin iklim değişimine en duyarlı sektörler olacağı belirtilmektedir. Japonya, ABD gibi gelişmiş ül-

Şekil 1 : İnsan Kaynaklı İklim Değişimine Yol Açan Faktörler, Etkileri ve Alınan Önlemlere İlişkin Stratejik Çerçeve

Kaynak : IPCC, 2007, s. 26.

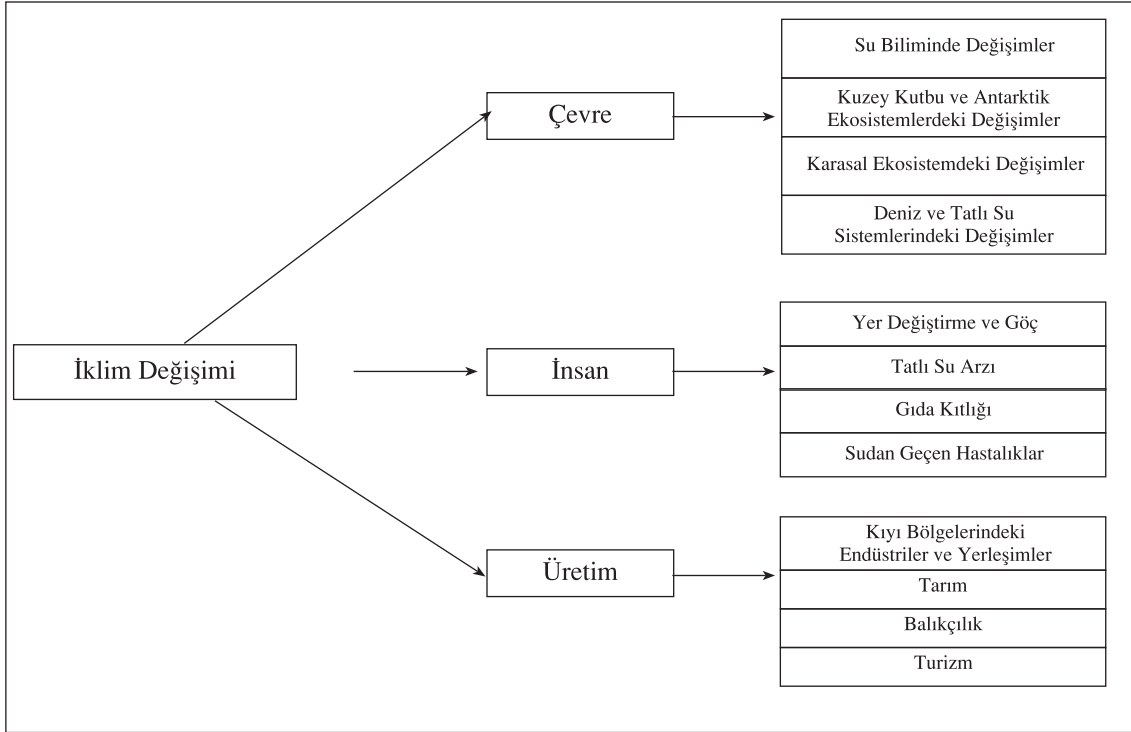
kelerin iklim değişikliğinden göreceli olarak daha iyi korunabildikleri fakat, Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerin daha korunmasız olduğu ifade edilmektedir (Nordhaus, 1993, s. 15).

Diğer yandan, iklim değişikliğinin yol açtığı risklerin kolay anlaşılabilir, insanın kendi eylemlerine de bağlı olması nedeniyle içsel, kolektif ve değiştirilemez nitelikler taşıması itibarıyla, etkilerinin doğrudan belirlenmesinin sanıldığı kadar kolay olmadığı öne sürülen bir başka görüştür (Chichilnisky ve Heal, 1993, s. 66-67). Fakat buna rağmen, 2007 yılında yayınlanan HİDP

dördüncü değerlendirme raporu, iklim değişikliğinin endüstri, yerleşim yerleri ve toplum için maliyet ve yararlarının, yer ve ölçeğe göre büyük ölçüde değişebileceğine, genel olarak bakıldığında da jeofizik, biyolojik ve sosyo-ekonomik sistemler üzerindeki genel etkisinin olumsuz yönde olacağına işaret etmektedir (IPCC, 2007).

HİDP tarafından iklim değişikliğinin çok yönlü etkileri üç temel başlık altında toplanmıştır. Şekil 2’de de izlenen bu yaklaşım çerçevesinde etkiler; çevre, insan ve üretim olmak üzere ayrılmaktadır.

Şekil 2 : İklim Değişiminin Çevre, İnsan ve Üretim Üzerindeki Etkileri

Kaynak : IPCC, 2007.

İklim değişikliğinin çevre, insan ve üretim aracılığıyla yaratacağı etkinin sosyo-ekonomik niteliği, sosyal politika önlemlerinin gerekliliği açısından özellikle önemlidir. Aşırı hava olayı riskleri, su ile ilgili riskler, tarım ve gıda ile ilgili riskler, sağlık riskleri, yer değiştirme ve göç gibi sosyo-ekonomik sonuçlar doğuran risklerin hemen hepsi, hanehalkının iklim değişikliği karşısında korunmasız olmasına yol açmakta ve yoksulluk ile beslenme yetersizliğinin açıklayıcılarından olabilmektedir (Heltberg vd., 2008, s. 15).

İklim değişikliği karşısında bireysel ya da grup olarak “korunmasız” olmak sosyal politika önlemlerinin tartışılması açısından özellikle önem taşımaktadır ve bu durum farklı düzeylerdeki sosyal, ekonomik, siyasi ve çevresel faktörlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. İklim değişikliği karşısındaki **korunmasızlığın üç temel belirleyicisi** vardır. Bunlardan **ilki**, bir iklim riskine açık olmaktır. Örneğin deniz seviyesinin altında konumlanmış olan bir yerleşim yeri, yüksek kesimde bulunan yerleşim yerine göre, sel riskine daha açıktır. **İkinci belirle-**

yici, zarar görmeye yatkın olmaktır. Örneğin deniz seviyesinin altındaki bir yerleşim yerinde zemin katta bulunan bir ev, selden zarar görmeye daha yatkındır. Korunmasızlığın *üçüncü belirleyicisi* ise, *zararı telafi etme kapasitesidir*. Sel sigortası bulunan hanehalklarının selden telafi edilemez bir zarar görme olasılıkları daha düşüktür. Dolayısıyla iklim değişiminin doğrudan etkileri karşısında daha korunmasız olan gruplar, biyofiziksel risklere açık, bu riskler karşısında daha duyarlı ve bunları yönetmek veya telafi etmek noktasında daha az kapasiteye sahip olan gruplardır. Söz konusu grupları oluşturan insanların çoğu, ekonomik ve siyasi güç merkezlerinin dışında yer aldıklarından, bu etkilerden korunmak için çok önemli bir rol üstlenememektedirler (Barnett, 2009, s. 132). İklim değişimi etkilerinin dünya çapındaki toplumlar ve gruplar arasında eşitsiz dağılımı, önemli bir sosyal adalet sorunu olarak da kabul edilmektedir.

İklim değişiminin *ikincil*, hatta *üçüncül* etkilerinden de söz edilmektedir. Sözü edilen bu etkilere dolaylı etkiler nitelendirmesini yapmak da mümkündür. Buna göre, *ikincil etkiler* temel mal ve hizmetlerin maliyetlerindeki değişimler aracılığıyla ortaya çıkar. Artan su kıtlığının su fiyatlarını arttırması, daha sıcak ısıların enerji talebini ve maliyetine yansımaları ve tarım sektöründeki sorunların gıda fiyatlarında artışa neden olması bu kapsamdaki etkilerdir. Bu değişimlerin fiyatlar üzerindeki yükü ağırlıklı olarak, önemli bir harcama payının gıda ve

enerjiye gittiği düşük gelir düzeyine sahip hanehalklarına kalmaktadır (Barnett, 2009; 133). *Üçüncül etkilerin* ise, iklim değişimine bağlı olarak hanehalklarına ek maliyetler yaratan politika tedbirleri aracılığıyla gündeme gelebileceği belirtilmektedir. Sürdürülebilir enerji sistemlerine geçişi teşvik eden yeni vergi rejimlerinin enerji maliyetini arttırması, artan su kıtlığı ile mücadele projelerinin hanehalklarına ek maliyetleri yüklemesi, korunmasız grupları desteklemek için piyasaların niteliksiz işgücüne açılmasının ücretleri ve fiyatları etkilemesi gibi örnekler, üçüncül etkiler kapsamında değerlendirilmektedir (Barnett, 2009, s. 133).

Düşük gelirli ve gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluk ve korunmasızlığın büyük bir bölümünün sağlık risklerinden kaynaklandığı ve bunun iklim değişimi ile daha da şiddetlenebileceği belirtilmektedir (Holtberg vd., 2008, s. 13). Gerçekten de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 2008 yılı Dünya Sağlık Günü için “Sağlığı İklim Değişiminden Korumak” başlıklı bir konu belirlemiş ve bu etkinlik çerçevesinde DSÖ tarafından iklim değişiminini sadece çevresel ve gelişimsel bir konu olarak değerlendirilemeyeceği, iklim değişimi ile mücadele etmenin çağımızın en zorlu görevlerinden birisi olduğu, iklim değişiminin sağlığın temel gereklilikleri olan; temiz su ve hava, yeterli gıda, uygun barınma ve hastalıklardan korunma gibi unsurları son derece kötü bir şekilde etkileyeceği belirtilmiştir (WHO, 2009, s. 6). Sağlık sektörünün iklim değişiminden en fazla et-

kilenecek sektörlerin başında geldiği, her yıl iklim ile ilişkili doğal felaketler nedeniyle 60.000 ölüm olayını gerçekleştirdiği ve her yıl üç milyon ölüme neden olan sıtma, ishal ve yetersiz beslenme gibi küresel boyutta öldürücü hastalıkların değişen hava koşulları ve su kullanılabilirliği nedeniyle daha da ağırlaşabileceği vurgulanmaktadır (Blashki vd., 2009, s. 145-146) Gelişmiş ülkelerin de iklim değişimi karşısında halk sağlığını koruma açısından yeterli bir düzeyde olmadıkları belirtilmektedir. Örneğin 2003 yılında Avrupa'yı etkileyen sıcak hava dalgasının, çoğu yaşlı olan ve sayıları 22.000 ile 35.000'i bulan insanı etkilediği bilinmektedir (Human Development Report, 2007/2008, s. 106).

İklim değişiminin insan sağlığı üzerindeki etkileri yanında, iş sağlığı ve güvenliği üzerinde de bazı sonuçlar doğurabileceği belirtilmektedir. Yüksek sıcaklıklardan ve nemden kaynaklanan ısı stresinin, sıcaklık çarpmasının bir etkisi olarak ölüme veya kronik hastalıklara yol açabilecek bir mesleki risk olduğu belirtilmektedir. Hem dış ortamlarda hem de iç ortamlarda çalışan işçiler sıcaklık çarpması riski ile karşı karşıyadırlar. Bu riski üst düzeyde taşıyan meslekler inşaat, tarım, ormancılık ve balıkçılık olarak sayılmaktadır. Sıcak çalışma ortamlarına yönelik ilgi sadece konforlu çalışma için değil, sağlığın korunması ve iş gereklilerinin yerine getirilebilmesi için de önemlidir. Sıcak ortamlarda çalışmak, fiziksel ve zihinsel görevleri yerine getirme yeteneğini

azaltmakta, kaza riskini arttırmakta ve uzun süreli maruziyetlerde de sıcaklık çarpmasına yol açabilmektedir (Confalonieri vd., 2007, s. 405).

İklim değişiminin sağlık üzerindeki bu geniş kapsamlı etkileri karşısında birincil sağlık hizmetlerinin toplumu iklim değişiminin etkilerinden korumak için önemli bir rol üstlendiği hatta buna zorunlu olduğu belirtilmektedir. Birincil sağlık hizmetlerinin temel görevleri arasında sağlık etkilerine uyum, halkın bu konuda eğitilmesi ve sağlık hizmetlerinin çevre sorumluluğu anlayışı çerçevesinde savunulması ve sağlanması sayılmaktadır. Diğer yandan iklim değişimi için birincil sağlık hizmetlerinin oluşturulmasında işgücünün uzun dönemli planlanması, eğitimi ve geliştirilmesinin de önemli olduğu vurgulanmaktadır (Blashki, 2009, s. 162).

İklim değişiminin sözü edilen bu çok yönlü etkilerinin gelecekte daha da artacağı ve şiddetlenebileceği yönündeki tahminler giderek belirginleşmektedir. Sosyal politika açısından bakıldığında örneğin tarımsal verimlilikteki düşüşün geliri azaltacağı ve sağlık ile eğitime ulaşımı engelleyeceği, sağlık ve eğitimdeki azalan olanakların ise piyasaları kısıtlayacağı ve yoksulluğa yol açabileceği ileri sürülebilir. Bunun da ötesinde, iklim değişiminin dünyadaki en korunmasız insan gruplarının, kendi yaşamları üzerinde etkili olabilecek karar ve süreçleri biçimlendirme yeteneğini daha da azaltacağı öngörülebilir (Human Development

Report, 2007, s. 107). Bu noktada iklim değişiminin etkilerine karşı savunmasız kalmak yerine bazı önlemler almak gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

3. İKLİM DEğİŞİMİNİN ETKİLERİNİ HAFİFLETME VE İKLİM DEğİŞİMİNE UYARLANMA

İklim değişiminin olumsuz etkilerini bertaraf etmek için bazı önlemlerin alınmaması durumunda toplumsal yaşamla ilgili önemli etik problemlerin de gündeme gelebileceği belirtilmektedir. Bu etkilerin yarattığı tehditten korunabilmek için devletlerin önünde; etkileri hafifletme ve iklim değişimine uyarlanma olmak üzere iki temel önlem seçeneği bulunmaktadır (Page, 2006, s.27). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) de iklim değişimine karşı iki önlem önermiştir: sera gazı salınımının azaltılması aracılığıyla iklim değişiminin *etkilerini hafifletmek* ve iklim değişiminin *etkilerine uyarlanmak*. Birçok gelişmiş ülke bu sözleşmenin ve Kyoto protokolünün imzalayıcısı olarak ulusal birtakım politikalar benimsemeye ve uygun önlemler almaya yönelmiştir (Klein vd., 2007, s. 748). Kaçınılabılır nitelik taşıyan iklim değişimini önlemek olarak tanımlanan *hafifletme önlemi*; sera çukurlarının sayısını ve etkinliğini arttırmak ile sera kaynaklarının sayı ve etkinliğini azaltmak olarak kendi içinde iki kategoriye ayrılmaktadır. Sera kaynakları; fosil yakıtı yanması gibi sera gazlarını atmosfere sokan süreç ve

eylemlerdir. Sera çukurları ise, ormanlar ve okyanuslar gibi belirli sera gazlarını emen ve küresel ısınmada rolü olmayan mekanizmalardır (Page, 2006, s. 27). İklim değişiminin etkilerine *uyarlanma önlemi* ise, her ne olursa olsun hafifletmeye yönelik önlemlerin, gelişmekte olan ülkelerdeki korunmasız insanları, artan iklim değişimi risklerinden koruyamayacağı anlayışına dayanır. Artan bir şekilde risk maruziyeti kaçınılmazdır. Bu noktada uyarlanma daha çok zengin ülkeler tarafından yaratılan bir probleme karşı yoksul ülkelere ve insanlara direnç kazandırmak olarak nitelendirilebilir (Human Development Report, 2007, s. 107).

İklim değişiminin zararlı etkileri ile başa çıkma ve onlara uyarlanma ile ilgili olanakların değerlendirilmesi, iklim değişimini hafifletmeye ilişkin analizlerle karşılaştırıldığında, yeterli ilgiyi görmemektedir. Gelişmekte olan ülkelerin küresel karbon salınımındaki payları %40'dan azdır ve daha da önemlisi Afrika'nın payı %2 düzeyindedir. Buna karşılık iklim değişiminin zararlı etkilerinden en kötü boyutlarda etkilenecek olanlar, Afrika ve Güney Asya gibi en fakir gelişmekte olan ülkelerdir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin açısından bakıldığında, iklim değişimini hafifletme stratejileri sera zararları üzerinde uzun dönemde küresel bir etki yapacak iken, uyarlanma politikalarının bunları uygulayan ülkelere olumlu, doğrudan ve gecikmeksizin bir etki yaratabileceğini vurgulamak gerekmektedir. Örneğin, geliş-

mekte olan ülkelerin uyarlanma stratejilerini kullanarak, gıda ve geçinme güvenliğine olan zararlı etkileri azaltmaları daha mantıklı bir yaklaşımdır (Ravindranath ve Sathaye, 2003, s. 85). Dolayısıyla uyarlanma, korunmasızlığı hem kısa dönemde hem de uzun dönemde azaltabilir. Buna karşılık, uyarlanma kapasitesinin sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyine sıkı sıkıya bağlı olması, bu stratejilerin uygulanmasını zorlaştırmaktadır (IPCC, 2007, s. 56).

Uyarlanma stratejilerinin çeşitleri açısından bakıldığında, sektörlere göre değişen farklı stratejiler gündeme gelmektedir. Fakat genel olarak ele alındığında küresel, ulusal ve yerel düzeydeki uyarlanma önlemlerinden bahsedilebilir. Küresel uyarlanma önlemleri teknolojileri konusunda araştırmayı desteklemek ve teknoloji transferi; hava tahmin verilerinin paylaşımı ve gelişmekte olan ülkelerdeki uyarlanma programları için finansal destek sağlamak olarak sıralanmaktadır. Ulusal düzeydeki önlemler ise farkındalık programları uygulamak, iklime uyarlanma önlemlerini ulusal planlama sürecine dahil etmek, hava tahminleme ve bilgi yayınlama programlarını geliştirmek, yerel uyarlanma programlarını desteklemek, sürdürülebilir gelişmeyi destekleyen programları benimsemek şeklinde çeşitlenmektedir. Yerel düzeyde ise, toprak, su ve orman koruma programları gibi uyarlanma programları geliştirmek ve yerel toplumun uyarlanma programlarına katılımını sağlamak için kurumlar kurmak gibi

önlemler sayılmaktadır (Ravindranath ve Sathaye, 2003, s. 85).

İklim değişiminin etkilerini hafifletme yönündeki stratejiler ise, esasen karbon salınımını azaltmak ile ilgilidir. Örneğin Avrupa Birliği ve G-20 ülkeleri, iklim değişiminin olumsuz etkilerinden kaçınmak için küresel yıllık ortalama yeryüzü sıcaklığının endüstri öncesi düzeylere göre 2°C'den fazla artmaması gerektiği konusunda uzlaşmaya varmışlardır. Bunun için karbon salınımının 2015'de en yüksek seviyesine ulaşması ve 2050 yılına kadar küresel karbon salınımında %50-85 düzeyinde bir düşüş öngörülmektedir (Schiellerup vd., 2009, s. 17). Bu noktada başarı için üç temel unsur ileri sürülmektedir. İlk olarak karbon salınımını fiyatlandırma çözümü bulunmaktadır. Piyasa bazlı araçların, iş dünyasını ve tüketicileri salınımı azaltmanın bir değeri olduğu konusunda uyaran özendiriciler yaratma konusunda önemli rolleri vardır. Salınımı fiyatlandırmadaki en önemli iki seçenek, vergi ve emisyon üst sınırı ve ticareti önlemleridir. Diğer yandan, hafifletmenin ikinci dayanağı davranışsal değişimdir. Başarılı bir hafifletme stratejisi, tüketici ve yatırımcıların talebi düşük-karbon enerji kaynaklarına doğru değiştirmesini sağlar. Fiyat özendiricileri davranışsal değişimi teşvik edebilir; fakat düşük-karbon ekonomisine geçişi destekleyecek davranışsal değişimi teşvik etmede önemli bir rolü vardır. Standartlar koymak, bilgilendirme yapmak, araştırma ve geliştirmeyi desteklemek gibi faaliyetler

gerçekleştirebilir. Üçüncü olarak ise, hafifletme stratejilerinde uluslararası işbirliği çok gerekli bir unsurdur. Zengin ülkelerin karbon gazı salınımını azaltmak noktasında liderliği üstlenmesi, diğer yandan da emisyon salınımında rolü olan bütün ülkelerin üstüne düşeni yapması gerekmektedir (Human Development Report, 2007, s. 112).

Germanwatch ve CAN (Climate Action Network Europea – Avrupa İklim Eylem Ağı) kurumlarının ortaklaşa hazırladıkları 2011 “İklim Değişimi Performans İndeksi”nde, ülkelerin iklim değişimi ile mücadele etme performansları, *salınım eğilimi, salınım düzeyi ve iklim politikaları* olmak üzere üç kriter esas alınarak hesaplanmıştır. Küresel karbon gazı salınımının %90’ından sorumlu olan 57 ülke esas alınarak hazırlanan indekste, salınım eğilimi kriteri enerji, ulaşım, yerleşim ve endüstri gibi sektörlerdeki salınımı arttıran unsurları dikkate alarak hesaplanmakta ve bir ülkenin sıralamadaki yerini iyileştirmesi için salınım trendini düşürmesi gerektiği belirtilmektedir. İkinci kriter olan salınım düzeyi ise, 2°C’lik sıcaklık artış limitini aşmamayı garantileyecek salınım düzeyine işaret etmektedir. Bu kriter açısından bakıldığında, küresel emisyon salınımının tehlikeli iklim değişimini önlemek için çok yüksek olduğuna işaret edilmektedir. Son kriter olan iklim politikaları ise, iklim değişimi etkilerini hafifletme, ona uyarlanma ile teknoloji geliştirme ve transfer etme ile ilgili ulusal ve uluslararası politikalardır. Bu kriterlerin

hepsi bir arada değerlendirildiğinde, geçen yıl olduğu gibi bu yıl da, ilk üç sırada yer alabilecek düzeyde performans gösterebilen bir ülkenin olmaması dikkat çekmektedir. İndeksteki sıralama 4. sıradan Brezilya ile başlamakta, onu İsveç, Norveç ve Almanya gibi Avrupa Ülkeleri izlemektedir. Ülkeler iklim değişimi ile mücadele performansları açısından “en iyi”den “en zayıf”a doğru beş gruba ayrılmaktadırlar. Türkiye 50. sırada ve “en zayıf” performans gösteren ülkeler arasında yer almaktadır. Avrupa kıtası ile sınırlı ülkeler dikkate alındığında genelde ülkelerin performanslarını ya arttırdıkları ya da aynı seviyede korudukları belirtilirken, Polonya ve İtalya ile birlikte Türkiye’nin oldukça düşük bir performans sergilediklerine işaret edilmektedir. Son olarak, karbon salınımında en üst düzeyde olan on ülkenin² halen küresel salınımın %60’ından sorumlu oldukları belirtilmektedir (Bruck vd., 2010, s. 4-17).

4. İKLİM DEĞİŞİMİ VE SOSYAL POLİTİKA

İklim değişiminin etkileri ve bununla mücadelenin sosyal politika açısından da değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira sosyal politika uygulamalı bir alan olarak ulusal, bölgesel, küresel değişimler ve olaylar insan yaşamını etkiledikçe yeni mücadele alanlarıyla karşı karşıya kalmaktadır (Sade-

² Bu ülkeler; Almanya, İngiltere, Hindistan, Kore, Japonya, Rusya, İran, Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Kanada olarak sıralanmaktadır.

que, 2010, s. 6). Günümüzde sosyal politika toplumsal hayatı olumsuz etkileyen ve toplumsal bütünlüğü tehdit eden her türlü sorunla mücadeleye yönelmiş bir politika kimliğine bürünmüştür. Bu açıdan değerlendirildiğinde, sosyal politika her türlü rejimde sosyal hayatın getirdiği sosyal sorun alanları ile ilgilenmektedir. Özellikle gelişmiş Batı toplumlarında, bireylerin ve grupların sorunlarının ihtiyaçlarının giderek farklılaşması, sosyal politika alanında da kapsamın genişlemesine ve uygulamaların çeşitlenerek zenginleşmesine neden olmuştur. Nitekim sosyal dışlanma, ayrımcılık, kadın, genç, çocuk, yaşlı, eski hükümlü, göçmen, özürlü, çevre ve tüketici haklarının korunması üçüncü kuşak sosyal politika konuları olarak günümüz dünyasında önem kazanmıştır (Bozkır Serdar, 2011, s. 5). Dolayısıyla sosyal politika çevre sorunlarına yönelen çözüm arayışları çerçevesinde iklim değişimini de konu edinmekte, diğer bir deyişle, iklim değişimi insan ve toplum üzerinde doğrudan ve dolaylı yoldan etkili olarak, sosyal politika önlemlerinin devreye girmesini gündeme getirmektedir. Bu çerçevede, bir yandan hemen her toplumda güçlenmeye başlayan bilinçlenme giderek çoğalan bir baskı gücü oluşturmaya bir yandan da çevrenin korunmasını öngören uluslararası ilke ve normlar ulusal sosyal politikalara büyük ölçüde yön vermeye başlamıştır (Altan, 2006, s. 293) Sosyal politika önlemleri insanların iklim değişimi karşısındaki

korunmasızlığını azaltmada, bireyin iyilik halini korumada ve geliştirmede, özete iklim değişiminden kaynaklanan sosyal riskleri kontrol altına almada önemli bir rol üstlenebilir.

Sosyal politika açısından bakıldığında, önlem alınması gereken **en önemli nokta, iklim değişiminin eko-sisteme etkisidir**. İnsanoğlu, besin kaynağını doğadan sağlamakta olup, doğrudan veya dolaylı olarak buna bağımlıdır. Sağlıklı bir iklim sistemine dayalı eko-sistemdeki herhangi bir değişiklik, bu besin kaynaklarında bir azalmaya eşdeğerdir. Nitekim, BMİDÇS'nin ikinci maddesine göre; eko-sistemin % 20-30 arasında bir kayma yaşaması tehlikeli boyut olarak gösterilmiştir (UNFCCC; 2007, s. 25). “Alman Küresel Değişim Danışma Konseyi” (WBGU)' ne göre, hava sıcaklığının endüstri öncesi seviyesinin 1°C üstüne çıkması durumunda ekosistemin % 10'luk bir kısmı değişeceği, ormanların verimliliği azalarak yanma ihtimali ile haşerelerin sayısının yükseleceği ve yaşam kaynağı olan mercan kayalıklarının sararmaya başlayacağı, canlı türlerinin oluşum alanlarının kuzeye doğru kayacağı vurgulanmıştır (WBGU, 2003, s.17).

Hava sıcaklığında meydana gelebilecek 2 ila 3 °C 'lik bir artış sonucu, fakir ve yoksul ülkelerin, havadaki nem oranının da kaybolması ve haşerelerdeki sayının artması ile bunlar vasıtasıyla meydana gelen hasat bozulması gibi nedenlerden dolayı besin kıtlığı çekebileceği, daha üstü bir ar-

tısta ise açlık tehlikesinin 50 milyondan fazla insanı etkileyebileceği öngörülmektedir. Gelecekte hava sıcaklığında meydana gelebilecek 1,5 °C lik bir artış, kuraklık ve seller yanında suyun kalitesine ve mevcudiyetine zarar verebileceği gibi, 2050 yılında 500 milyon ile 3 milyar insanın su sıkıntısı çekmesine sebep olabileceği tahmin edilmektedir (UNFCCC, 2007, s. 26).

Önlem alınması gereken ikinci bir nokta ise, küresel iklim değişimi sonucu ekonomik kalkınmanın azalması ve var olan kaynakların yitirilmesidir. Dünyanın en büyük reasürans şirketi Münchner Rück, 2005 yılının yaşanan felaketler nedeniyle dünya tarihinde oluşan hasarlarda rekor kırıldığını belirtmiştir. Sadece 2005 yılında ülke ekonomileri felaketler sonucu oluşan maddi hasar toplamı 167 milyar Avro üzerinde (yaklaşık 204 milyar dolar) olduğu bildirilmiştir. Bu ise, afetler karşısında dünya ülkelerinden ve diğer sivil toplum örgütleri ile gönüllü kişilerden toplanan bir yıllık yardımın 10 katı eşit bir miktara tekabül etmektedir.

İklim değişiminin yarattığı risklere, “sosyal risk” yaklaşımı ile yaklaşan ve bu çerçevede sosyal politikaların ve sosyal koruma programlarının önemine dikkat çeken bir çalışma Dünya Bankası “Sosyal Kalkınma Dairesi” tarafından hazırlanmıştır. Buna göre, iklim değişimi riskleri; **“doğrudan ve dolaylı etkileri olan”, “sık tekrarlayan”, “belirsizlik taşıyan”, “geri dönüşü olmayan”, “yavaş yavaş ortaya**

çıkan”, “geçmişteki etkilerden farklı etkiler yaratan” ve “diğer risklerle etkileşen” özellikler taşıması nedeniyle, “sosyal risk” niteliği taşımakta ve bu nedenle risklerin yönetiminde çok sektörlü bir yaklaşımı gerektirmektedir. Bu yaklaşımda, gelişmiş afet yönetimini, iyi yapılandırılmış güvenlik ağlarını ve bilgilendirme yapılanmalarını içeren sosyal politika önlemlerinin de önemli bir bileşen olduğu vurgulanmıştır (Heltberg vd., 2008, s. 25-26.)

Günümüzde dünya nüfusunun üçte biri iklim değişiminin daha yoğun bir biçimde kendini gösterdiği yerlerde yaşamaktadır. Bu durum korunmasızlığı daha da arttırmaktadır. Küçük ölçekli kırsal çiftçiler, tarım işçileri, balıkçılar, çobanlar, kırsal deniz kıyısı toplulukları özellikle risk altında görünmektedirler. Bu nüfusun büyük çoğunluğunun kaynaklar ve gelir açısından fakir ve sözkonusu değişimlerle başedebilecek güçte olmadığı dikkate alındığında, sosyal politika önlemlerinin taşıdığı önemli bir kez daha vurgulamak gerekir. Burada sosyal politikaya düşen en önemli görev, iklim değişiminin sosyal etkilerini açıkça belirlemek ve uygun politika ve kurumsal tepkileri ortaya koyabilmektir (Sadeque, 2010, s. 7).

Sosyal politikanın öngördüğü önlemler çerçevesinde bakıldığında, **koruyucu ve yaratıcı** olmak üzere iki farklı şekilde nitelendirilen sosyal politika yaklaşımı bulunmaktadır. Buradaki ayrımın temel ölçütü, sosyal politikanın herhangi bir sos-

yal sorun karşısında “kabullenici” bir tutum mu sergileyebileceği yoksa ona yönelik “üretken” çözümler mi getireceği noktasıdır. 1930’lardan bu yana sosyal politikanın daha çok üretken çözümlerle çeşitli roller üstlendiği ve iklim değişimi konusunda da sera gazı salınımlarını azaltmak üzere toplumsal kaynakları harekete geçirecek üretken sosyal politikalara önemli görevler düştüğü belirtilmektedir (Gough vd., 2008, s. 328).

İklim değişimine uyarlanma politikalarının, daha önce de belirtildiği gibi, gıda üretiminden alt yapıya, sağlıktan endüstri ve enerji üretimine kadar birçok sektörde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu uyarlanmalar, çok sektörlü olmalı ve acil ihtiyaçları karşılamak için uzun dönemli kurumsal ve politik desteği sağlamak arasında denge kurmayı da dikkate almalıdır. **Sosyal politika ile ilişkili temel uyarlanmaların başında**, özellikle riskli bölgelerde yaşayanlar için **ulusal gıda güvenliğini sağlanması** gelmektedir. **İkinci olarak**, sıtma, ishal ve tüberküloz gibi hastalıkların artma riski karşısında **sağlık sektöründe hazırlıkların yapılması** gerekmektedir. **Üçüncü olarak**, insanları etkileyen iklim değişimi için daha **geniş içerikli bir sosyal koruma** gerekmektedir. Nakit transferleri, hedefe yönelik istihdam yaratımları ve yeni karbonsuz üretim metodlarının desteklenmesi yeni sosyal koruma politikalarının en önemli bileşenleridir. **Dördüncü olarak** ise sosyal politika için,

iklimden kaynaklanan göçün yol açtığı **yer değiştirme** ve **çatışmaları azaltmak**; düzenli göç, eğitim, beceri geliştirme ve yeni üretim seçenekleri gibi hassas alanlarda kazanç temelini arttırmak ve **çatışma çözümünü destekleyen politika** ve **kurumlar geliştirilmek** gibi çözümler üretmeye yönelik yeni alanlar gündeme gelmektedir (Sadeque, 2010, s. 7-8). Özetle sosyal politikadan beklenen yoksul hanehalkının ve grupların, iklim risklerini yerel düzeyde de olsa, yönetme yeteneğini geliştirmektedir. Yoksul ve korunmasız hanehalklarının korunması sayesinde, iklim eyleminin sosyal sözleşmesinin temelini de oluşturulmuş olacağı belirtilmektedir. Bunun da ötesinde, sosyal politikanın diğer uyarlanma politika ve yatırımlarını daha adil kılacağı da vurgulanmaktadır (Heltberg vd., 2008, s. 33-34).

Bu çerçevede Gough vd. tarafından ileri sürülen yaklaşımda, Avrupa’da iklim değişiminin doğrudan ve dolaylı etkileri ile uyarlanma ve hafifletme politikalarının sosyal politika için anlamı üzerinde durulmuştur. Tablo 2’de de görüldüğü gibi, iklim değişiminin hem etkilerinin hem de mücadele politikalarının sosyal politika için öngördüğü çeşitli rolleri bulunmaktadır. Bu yaklaşım Avrupa’ya özgü olmakla birlikte, sosyal politikanın bundan sonraki yönelimi konusunda fikir vermesi açısından önemlidir.

Tablo 2 : Avrupa’da İklim Değişiminin Etkileri

	Tahmin Edilen Etkiler: Örnekler	Sosyal Politika Çıkarımları: Örnekler
2050’ye kadar tahminlenen iklim değişiminin doğrudan etkileri	Orta derecede doğrudan bir etki: kıyılar ve Akdeniz bölgesi için daha kötü etki	Konutlandırma ve yerleşim yerlerinde koruyucu politikalar, yeni sigorta maliyetleri, olağanüstü iklim olaylarından kaynaklanan sağlık ihtiyaçları
2050’ye kadar tahminlenen iklim değişiminin dolaylı etkileri	Gelişmekte olan ülkelerden göç	Konutlandırma, iş, eğitim, sağlık, hizmetler ve sosyal koruma için yeni talepler Sosyal bütünleşmeye tehditler
Olası iklim değişimi <i>uyarılma</i> politikalarının etkileri	İklim değişimine daha dayanıklı yerleşim yerleri ve binalar inşa etmenin fırsat maliyeti	Refah devleti ile çevreci devlet arasında mali rekabet
Olası iklim değişimi <i>hafifletme</i> politikalarının etkileri	Üretim, elektrik, seyahat ve konutlandırmada yüksek enerji maliyetleri	Karbon vergilerinin ve ücretlendirmeleri ile yeni enerji politikalarının geriletici etkileri: sosyal koruma için çıkarımlar Konutların, ulaşımın ve istihdamda karbon salınımını düşürmeye yönelik yeni sosyal yatırım talepleri Tüketim davranışını değiştirmeye yönelik çeşitli politikalar

Kaynak : GOUGH vd. ; 2008, s. 328.

İklim değişiminin toplumları etkilemeye başladığı ve önümüzdeki yıllarda daha da olumsuz etkileyeceğine ilişkin tahminlemelerin yapıldığı bu dönemde, eşitsizlikler, korunmasızlıklar, sosyal risklerle mücadele alanı olan sosyal politikanın yapacağı yeni açılımlarla iklim değişiminin yarattığı sosyal sorunların çözümünde etkinliğini daha da arttırması beklenmektedir. Öngörülen yeni rollere bakıldığında, sosyal politikanın *sadece çalışan ve ücretli kesimlere yönelik değil, toplumun bütününde sosyal risk altında olan gruplara yönelik* politikalar ge-

liştirmesi gerektiği görülmektedir. Bu çerçevede örneğin iklim değişimi etkilerini hafifletme politikaları çerçevesinde *tüketici ve üreticilerde gerekli olan davranış değişikliği konusunda; eğitim ve ikna; vergilendirme, sübvansiyonlar ve diğer parasal düzenleyiciler; çevre mühendisliği gibi uygulamalar ve hatta sigarayı bırakmayı özendirilen sağlık politikalarının* hepsi sosyal politika için öngörülen yeni alanlar olmaktadır (Gough vd., 2008, s. 328).

Günümüzde iklim değişimi ile sosyal politika önlemleri aracılığıyla mücadele

sözkonusu olduğunda, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (UÇÖ) yayınladığı sözleşmeler ve tavsiye kararlarından oluşan çalışma standartlarının da yol gösterici fonksiyon üstlenebileceği belirtilmektedir. Söz konusu uluslararası standartların iklim değişikimi ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili olduğu vurgulanmaktadır. Doğrudan ilişkili olan standartlar arasında hem insan sağlığını hem de çevreyi korumayı amaçlayan İş Sağlığı ve Güvenliği ile ilgili sözleşmeler sayılmakta ve bu sözleşmelerin koruyucu prensipleri benimsemiş olduklarına dikkat çekilmektedir. İklim değişikimi ile dolaylı yoldan ilişkili olan standartların ise, sürdürülebilir gelişme ve çevre hukukunu desteklemeleri itibarıyla iklim değişim ile ilişkili oldukları ve “adil dönüşüm”e, “politika tutarlılığı”na ve “iyi yönetim”e yol gösteren çeşitli sözleşmelerin bu kapsamda değerlendirilebileceği belirtilmektedir (Olsen, 2009, s. 12-15). Dolayısıyla iklim değişikimine karşı sosyal politika önlemlerinin alınmasında ve uygulanmasında, UÇÖ'nün çeşitli alanlardaki sözleşmelerinin doğrudan ve dolaylı olarak yol gösterici olabileceği anlaşılmaktadır. Bu yönde çabası olan herhangi bir sosyal devletin, UÇÖ sözleşmelerini bu bakış açısıyla da incelemesi mümkündür.

5. İKLİM DEĞİŞİMİ VE İSTİHDAM

Küresel ısınmayla birlikte artan çevre bilinci ve fosil yakıtlardan uzaklaşma, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelimle birlikte, özellikle teknoloji ağırlıklı yeni iş

alanları ve yeni meslek grupları ortaya çıkmaktadır. Bu iş ve meslekler literatüre “yeşil işler ve yeşil meslekler” olarak girmeye başlamıştır. Bu meslek gruplarında çalışanlara ise, “yeşil yakalı çalışanlar” denilmektedir (UNEP, 2008, s. 7). Yeşil yakalı çalışanlara örnek olarak; yenilenebilir enerji danışmanlığı, yenilenebilir enerji mühendisliği, rüzgar enerjisi uzmanlığı, yeşil ürünlerin pazarlanması ve danışmanlığı, yeşil insan kaynakları yönetimi, çevre ve enerji hukuku uzmanlığı, organik tarım mühendisliği, doğal yaşam koçluğu, ekolojik turizm/tatil uzmanlığı gösterilebilir (Cassio ve Rush, 2009, s. 3-4). Tablo 3’de bu mesleklerin de yer aldığı sektörler bulunmaktadır.

Tablo 3’de görüleceği gibi, yeşil sektör denilen ve istihdamı her geçen gün artan bu alan sürekli gelişmektedir. Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (UNEP) hazırladığı “Yeşil İşler” raporuna göre küçük bir grup ülke yenilenebilir enerjilerin yatırımlarının, araştırma ve geliştirmelerinin ve üretiminin büyük bir kısmını elinde bulundurmaktadır. Almanya, Japonya, Çin, Brezilya ve ABD yenilenebilir teknolojilerin gelişmesinde önemli roller oynamakta ve bu zamana kadar da yenilenebilir enerji sektöründeki işlerin büyük kısmını yaratmış bulunmaktadırlar. Ülkemizde ise tahmini olarak, 8.500’ü kamu kurum ve kuruluşlarında olmak üzere, 50 bin yeşil yakalının çalıştığını ama potansiyelin ise bunun çok üstünde olduğu belirtilmektedir (Baykan, 2009).

Tablo 3 : Dünyada ve Seçilmiş Bazı Ülkelerde Yenilenebilir Enerji Sektöründe Tahmin Edilen İstihdam

Yenilenebilir Enerji Kaynağı	Dünya	Seçili Ülkelere Göre İstihdam	
Rüzgar	300,000	Almanya	82100
		ABD	36800
		İspanya	35000
		Çin	22000
		Danimarka	21000
		Hindistan	10000
Güneş Enerjisi	170,000	Çin	55000
		Almanya	35000
		İspanya	26449
		ABD	15700
Güneş Termal	624,000 +	Çin	600000
		Almanya	13300
		İspanya	9142
		ABD	1900
Biokütle	1,174,000	Brezilya	500000
		ABD	312000
		Çin	266000
		Almanya	95400
		İspanya	10349
Hidroelektrik	39,000 +	Avrupa	20000
		ABD	19000
Jeotermal	25000	ABD	21000
		Almanya	4200
Yenilenebilir, toplam	2.332.000+		

Kaynak : UNEP; 2008, s.7

Enerji sektöründeki yaratılan bu işler beraberinde yeni yetkinlik ve gereklilikleri getirmektedir. Örneğin, güneş enerjisi, jeotermal ve rüzgar gibi yeni çalışma alanlarında çalışandan bilgi, beceri ve deneyim anlamında farklı özellikler aranmaktadır. Yeşil işlerde çalışanlarda, yenilenebilir

enerjiye ait uzmanlık gerektiren bilginin bilinmesinin yanı sıra yeni teknolojileri kullanma, bu teknolojileri müşterilere sunma ve iklim değişimine yol açacak teknolojileri azaltma gibi bireysel yetenekler aranmaktadır. Söz konusu yetenekler ile ilgili olarak da Avrupa Sosyal Fonu (ESF), yeşil

ekonominin gereği olan yeni becerilerin kazanılması için destek programı hazırlamıştır. Bu bağlamda İngiltere, Hollanda, Bulgaristan, Almanya, Polonya ve İtalya’da yeşil ekonominin farklı sektörlerinde bu desteğini sürdürerek, çalışanlara çevre ile ilgili gerekli yetenekleri kazandırılması sağlanmıştır. Yapılan bu programın sonuç bölümünde ise, yatırımcıların yeşil ekonomiye olan ilgilerinin her geçen gün arttığı ve yeşil yakalı çalışan ihtiyacının da artacağı vurgulanmıştır (Ecorys, 2010, s. 109).

Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ETUC) iklim değişikiminin, mücadele için gerek duyulan yeni endüstrilerde ve teknolojilerde istihdam yaratma açısından potansiyel olarak olumlu fırsatlar sunduğu ileri sürmektedir. ETUC’a göre çevresel yenilikler, dünya çapında sürdürülebilir kalkınmayı desteklerken Avrupa’da istihdam yaratımını hızlandırmaktadır. Örneğin, Almanya’nın “Çevre ve İstihdam” adlı 2006 Raporu’nda (Friends of Earth Germany’s Environment and Employment 2006) çevre sektöründe sadece Almanya’da yüzde 3.8’i aktif işgücü olmak üzere, 1.5 milyon insanın çalıştığı tahmin edilmektedir. Yeşil endüstrinin tüm potansiyelini kullanması durumunda, bu sayının 2020 itibariyle iki katına çıkacağı düşünülmektedir.

İspanya’nın Mart 2006’da üzerinde anlaşmaya vardığı yeni inşaat yasası, yeni ve onarımdan geçirilen binalarda termal güneş enerjisi kaynakları kullanılmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu yasanın 2010 itiba-

riyle 5 bin yeni istihdam yaratması beklenmektedir (ETUC, 2007). İklim değişikimi ekonomisine ilişkin İngiltere Hükümeti’nin “Stern Raporu”, yeşil teknoloji yatırımlarının 100 bin yeni istihdam yaratacağını ileri sürmektedir. Buna örnek olarak, 1998’de Avrupa rüzgar enerjisi endüstrisinin 25 bin çalışanın 2005 yılı itibariyle 72 bine ulaşması gösterilmiştir. 2020’ye kadar 80 milyar Euro değer biçilen rüzgar enerjisi piyasasının yüzde 90’ını AB şirketleri oluşturmaktadır (Stern, 2006, s. 5). Eko-endüstriler AB’de yaklaşık yıllık yüzde 5 oranında büyümektedir. 2010 yılı itibariyle küresel çevre dostu ürün ve hizmetleri piyasasının 700 milyar Euro değerinde olacağı tahmin edilmektedir (EEA, 2010, s. 75).

Avrupa Komisyonu İstihdam ve Sosyal İşler Genel Müdürlüğü’nün düzenlediği “İnsana Yakışır İş” (Decent Work) konulu uluslararası forumda ise, temelde Avrupa Birliğinin istihdam ve sosyal politikalarının dışsal boyutundaki etkilerine odaklanılmıştır. Forumda, uygun iş gündeminin geçerli kılınabileceği üç konu ele alınmıştır. Bunlar, gençlerin istihdamının sağlanması, yeşil ekonomi olarak ifade edilen çevrenin korunması ve ticaret politikası araçlarının etkili kullanımınıdır. Bunun dışında uygun iş ve yeşil işler ile ilgili olarak ileri sürülen görüşler şunlardır (Comission of the European Communities, 2008, s. 35):

- Uygun iş gündemi ile yeşil ekonominin bağdaştırılması konusunda, UNEP’den Cornis Van der Lugt, hem “uygun” hem

de “yeşil” işlerin (green jobs) neler olabileceğine örnekler vermiş ve çevre dostu sektörlerin geliştirilmesinin gereğine dikkatleri çekmiştir. Enerji, ulaştırma ve inşaat alanında çevre dostu yöntemlerin ve işlerin geliştirilmesinin önemli olduğunu söylemiştir.

- OECD’den Paul Swaim ise, “yeşil” ekonominin, sürdürülebilir kalkınma için zorunlu olduğunu söylemiştir. Hem “yeşil” hem de “uygun” işlerin birlikte yaratılabileceğini ifade etmiştir.
- Avrupa Komisyonundan Egbert Holthuis, “yeşil” işlerde gelir seviyesinin ve bu sektörde de toplu sözleşmelerin önemli olacağını söylemiştir.
- Kore’nin Cenevre’deki Çalışma ateşesi Jong-Cheol Kim, geliştirdikleri yeşil büyüme stratejisi ile Kore’nin 2020 yılına kadar dünyanın yedinci yeşil gücü olmayı hedeflediğini ve oluşturulan yeşil sosyal işletmelerde % 30 oranında dezavantajlı gruplardan kişilerin çalıştırıldığını belirtmiştir.

Yukarıda bahsedilenlere ek olarak, UÇÖ’nün iklim değişimi ve yansımalarının istihdam üzerine etkilerine ilişkin araştırması, iklim değişiminin olumsuz etkilerini yeşil yatırımlar ile azaltmanın mümkün olacağını vurgulamıştır. Bu yatırımların uygun ve yeşil işler açısından önemli olacağı da ayrıca belirtilmiştir (Olsen, 2009, s. 2). Ayrıca Kyoto Protokolü uygulamaları, yenilenebilir enerji kaynakları yatırımları, karbon

vergisi, çevre bilinci oluşturma çabaları gibi çalışmaların artması, yeşil iş alanlarının yaygınlaşmasına ve bu alanlarda istihdam edilecek yeşil yakalı çalışanların çoğalmasına imkân sağlayacaktır.

6. İKLİM DEĞİŞİMİNE YÖNELİK POLİTİKALAR ÇERÇEVESİNDE SENDİKALARIN ROLÜ

Sendikaların çevre ile ilgili konulara olan ilgisi uzun bir geçmişe sahiptir. Fakat iklim değişimi son zamanlarda sendikaların karşı karşıya kaldıkları en çetin mücadele alanlarından birisidir. Geçtiğimiz birkaç yılda, uluslararası sendikal hareket hem iddialı hem de gerçekçi bir duruş sergilemiştir. Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu (ITUC) ve küresel sendika federasyonları iklim değişimi konusunda, uluslararası forumlarda çeşitli beyanatlarda bulunmuşlardır. Diğer yandan, Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu ile OECD Sendikalar Danışma Komitesi (Trade Union Advisory Committee to OECD) Kyoto protokolünün uygulanması ile ilgili müzakerelere başlangıcından beri katılmışlar ve iklim değişimi etkilerinin önlenmesi ile ilgili küresel bir uzlaşmaya varabilmek için çalışanların desteğinin alınması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Benzer şekilde, ulusal düzeyde de İngiltere, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde sendikaların seminer, konferans gibi etkinliklerde seslerini duyurmaya çalıştıkları, karbon salınımını azaltmayı ve yenilenebilir enerji sektörlerinin oluşturulmasını amaçlayan politikaların

oluşturulması sürecine katıldıkları ve hatta çevreci gruplarla sendikalar arasında anlaşmalar yapıldığı görülmektedir (Snell ve Fairbrother, 2010, s. 412).

Sendikaların çevresel bir aktör haline gelmelerine *üç temel sorun alanı* yol açmaktadır. *İlk olarak*, sendikaların çıkar gözetmek ile sosyal adaleti sağlamak olan temel rolleri arasında sürekli bir gerilim vardır. Dolayısıyla, mevcut işi korumak ile çevreye duyarlı işler yaratmaya çalışmak arasında bir ikilem yaşamaktadırlar. *İkinci olarak*, bilindiği gibi iklim değişiminin sosyal sonuçlarından birisi de çevreye duyarlı “yeşil yakalı işlerin” ortaya çıkmasıdır. Fakat buradaki temel sorun, yeşil yakalı işlerin mi yoksa “uygun” ve “sosyal açıdan yararlı” işlerin mi yaratılmasının daha iyi olacağı sorunudur. *Üçüncü olarak* ise, çoğu sendikanın çevre sorunları ile ilgili örgütlenme ve çalışmasına ilişkin mevcut yöntemler oldukça sınırlıdır. İklim değişimi ile ilgili farkındalık yaratmak ve stratejiler geliştirmek için farklı bir dayanışma biçimi gerekmektedir. Bütün bu sorun alanlarının hepsi, gelecek için farklı projelerin gerekliliğine dikkat çekmektedir (Snell ve Fairbrother, 2010, s. 413). Dolayısıyla, sendikalar yeni mücadele alanlarında çıkar gözetmek ile adil davranmak arasında bir denge kurabilmek, yaratılan işlerin niteliğini iyi değerlendirebilmek ve farklı bir dayanışma ruhu oluşturabilmek için çevresel bir aktöre dönüşmek durumundadırlar.

Bu çabaların hemen hemen hepsinin özünü çevresel dönüşümden işçilerin, özellikle de enerji yoğun ve daha geleneksel ağır endüstrilerde çalışan işçilerin, olumsuz etkileneceğine ilişkin kaygı oluşturmaktadır. Bu kaygı “adil dönüşüm” olarak bilinen ve özellikle Kuzey Amerika, İspanya ve Arjantin’de etkin bir şekilde ortaya konulan yaklaşımın geliştirilmesine yol açmıştır. “Adil dönüşüm”, daha çevreci sürdürülebilir bir ekonominin hem kaçınılmaz hem de evrensel bir avantaj olduğu yönündeki temel bir dayanağa sahiptir. Bununla birlikte, değişimin, maliyetlerin adil dağılımı koşuluna bağlı olması gerektiğini, toplumun tamamının yararlanacağı ilerlemeler için, çalışanlardan oransız bir fedakarlık yapmalarının beklenmemesi gerektiğini kabul etmektedir (www.tuc.org.uk; 2011). Ekonomik dönüşümün piyasanın görünmez eline bırakılmayacağını, devlet tarafından yapılan yatırımlara, yenilik ve beceri geliştirme süreçlerine, sosyal korumaya, sendikalar ve işverenler gibi sosyal taraflarla sosyal ortaklığa ihtiyaç olduğunu ileri süren bu görüş, bütün bu unsurları içinde barındıran bir dönüşümün “adil dönüşüm” olacağını belirtmektedir (ITUC, 2009, s. 12). Özet olarak, sendikaların iklim değişimi karşısındaki bu duruşları, kendilerine yeni bir sendikal amaç belirlemeye yardımcı olacak çevresel bir rol oluşturmak şeklinde de yorumlanmaktadır (Snell/Fairbrother, 2010, s. 412).

Sendikaların, BMİDÇS'ne katılımları yıllar itibariyle giderek artmış ve 2006 yılında BMİDÇS Sekreterliği, sendikaları bu süreçte, şirketler, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ve araştırma şirketleri ile birlikte formel bir katılımcı olarak kabul etmiştir. Sendikalar Bonn ve Viyana'da yapılan iki ayrı toplantıda bu yeni ayrıcalıklarını gözden geçirmişler ve 2007'de Bali'de yapılan 13. Taraflar Konferansı'nda temel görüş ve kaygılarını dile getirmek için hazırlanmışlardır. 13. Taraflar Konferansı hem katılım hem de dile getirilen mesajlar açısından sendikaların iklim değişimiyle mücadele sürecindeki en önemli aşama olmuştur (Workshop on Climate Change, 2010). 2009'da Kopenhag'da gerçekleştirilen 15. Taraflar Konferansında, düşük-karbon ekonomisine doğru yaşanan dönüşümün "adil dönüşüm" şeklinde gerçekleştirilmesi taleplerinin 2012 Kyoto sözleşmesi müzakere metnine dahil edilmesini sağlayarak önemli bir gelişme kaydetmişlerdir (UNEP/SustainLabour, 2008, s. 103). "Adil dönüşüm" talebinin geçerliliği, 29 Kasım-10 Aralık 2010 tarihleri arasında Meksika'da gerçekleştirilen 16. Taraflar Konferansından çıkan sonuç belgesinde de birkez daha vurgulanmıştır (unfccc.int/meetings/cop_16/items/5571.php).

Uluslararası alanda gerçekleştirilen bu etkinlikler yanında Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu'nun iklim değişimi ile mücadelede rol alan başka yapılanmaları da olmuştur. 2007 yılında Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu Genel Konseyi, iklim

ile ilişkisi istihdam, gelir, göç gibi sosyal nitelikli konuları gündeme getirmenin önemini vurgulayarak, "Sendika Görev Grubu" (*Union Task Force*) kurulmasına karar vermiştir. Diğer yandan, yine 2007'de Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu bünyesinde BMİDÇS görüşmelerinin sürekli takibini yapmak üzere "İklim Değişimi Geçici Çalışma Grubu" (*Ad-Hoc Working Group on Climate Change*) oluşturulmuştur. Bu çalışma grubu güncel şekliyle, 39 ülkeden 49 ulusal merkezin, 3 bölgesel Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu örgütü (Afrika, Amerika ve Asya Pasifik) ve Avrupa Sendikalar Konfederasyonu, 5 Uluslararası Sendika Federasyonu (Uluslararası İnşaat ve Ağaç İşçileri Federasyonu, Uluslararası Taşıma İşçileri Federasyonu, Uluslararası Kamu Hizmetleri Federasyonu, Uluslararası Tekstil, Hazır Giyim ve Deri İşçileri Federasyonu, Uluslararası Kimya, Enerji, Maden ve Genel Hizmet Sendikaları Federasyonu) ve 2 Uluslararası Sendika Örgütü (Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu ve Avrupa Sendikalar Konfederasyonu) ile 1 Birleşmiş Milletler Kurulu'sundan (Uluslararası Çalışma Örgütü) oluşmaktadır.

Avrupa'da da sendikal örgütlenmelerin iklim değişimine karşı çeşitli düzeylerde politikalar izledikleri bilinmektedir. Örneğin Avrupa Sendikalar Konfederasyonu ile Sosyal Kalkınma Kurulu (Belçika) tarafından, Avrupa Birliği'nin 2030 yılına kadar karbon salınımını % 40 azaltmanın istihdam üzerindeki (özellikle enerji üretimi,

enerji yoğun sektörler, ulaşım ve inşaat sektörlerindeki) etkilerini değerlendirmek amacıyla 11 Avrupa Birliği ülkesinde bir proje gerçekleştirilmiştir. Proje sonucunda, istihdam üzerindeki net etkinin olumlu yönde olacağına işaret edilmiş; uygun şekilde finanse edilen ve sosyal taraflarla müzakerede hazırlanan istihdam dönüşüm programlarının, iklim değişimine uyarlanma ve etkilerini hafifletme politikalarının çalışanlar için olumsuz sosyal sonuçlarını önceden tahmin etmek ve en aza indirmek için gerekli olduğu vurgulanmıştır (www.etuc.org/a/3673).

İklim değişimine uyarlanma ile ulusal düzeyde alınan önlemlerde sendikaların üstlendiği role ilişkin iki önemli örnek İspanya ve Fransa'dan verilebilir. İspanya'da önemli iki sendikanın, hükümetin ve işletmelerin katılımıyla, Kyoto protokolüne uyumun rekabet ve istihdam açısından olumsuz etkilerini tahmin etmek için üçlü yapıda bir sosyal diyalog yapısı oluşturulmuş ve iklim değişimi ile mücadelenin sektörel etkilerine, bu yapılanma çerçevesinde çözüm aranması kararlaştırılmıştır. Fransa'da ise yine sendikalar, işverenler, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ve yerel otoritelerin katılımıyla, Fransa'nın çevre ve sürdürülebilir gelişmeye ilişkin kamu politikasının tam bir uzlaşısı ile belirlenmesi ihtiyacı vurgulanmış ve 2007 yılında çeşitli çalışma grupları oluşturulmuştur. Çalışma grupları iklim, konutlandırma, ulaşım ve çevresel demokrasi gibi konularda politikalar geliş-

tirmişler ve bu politikaları Fransa Başbakanı'na sunmak üzere bir rapor haline getirmişlerdir (ITUC, 2009, s. 13).

Buraya kadar yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, sendikalar uluslararası ve ulusal düzeyde, sosyal açıdan adil ve iklim dostu bir kalkınma stratejisinin oluşturulması gerektiğine inanmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerin de sürdürülebilir üretim modellerine ve uygun enerji erişimine doğru geçiş yapması gerektiğini ileri sürmektedirler. Sürdürülebilir bir gelir sağlanmasının korunmasızlığı da azaltacağı gerçeğinden hareketle, uygun iş yaratımı ile uyarlanma politikaları arasında ortak bir paydanın bulunması gerektiğine işaret etmektedirler (Snell ve Fairbrother, 2010, s. 421; ITUC, 2009, s. 18). Dolayısıyla sendikaların iklim değişiminin etkilerine uyarlanma politikaları çerçevesinde hem uluslararası hem de ulusal düzeyde önemli fonksiyonları üstlenmesi söz konusudur.

Diğer yandan, iklim değişiminden korunmanın işyeri düzeyinden başladığı gerekçesinden hareketle sendikaların işyeri düzeyinde de gerçekleştirdiği faaliyetler bulunmaktadır. Bu faaliyetler arasında, hammaddelerin satın alınmasında ve yönetiminde sürdürülebilirliğe dikkat çekmek, enerji tasarrufu ve etkinlik politikaları uygulanmasını desteklemek ile çalışanların hareketliliği ile ilgili planlar yapılmasına öncülük etmek sayılmaktadır (UNEP/SustainLabour, 2008, s. 119). Örneğin "*İngiltere Sendikalar Kongresi*" (TUC) enerji

kullanımını azaltmak için çeşitli işletmeler ve kuruluşlar düzeyinde bir dizi uygulama başlatmıştır. Bu uygulamalar çerçevesinde sendikalar, üye araştırmaları, özel “yeşil gün” etkinlikleri, sendika çevre temsilcileri için eğitim programları gibi etkinlikler yapılmış ve bu etkinliklerin gerçek bir enerji tasarrufuna yol açtığı, örneğin İngiliz Müzesi’nin enerji kullanımını % 7 oranında azalttığı görülmüştür. Sendikaların ayrıca yeşil yakalı işler için beceri ve eğitim gereklilikleri ile enerji tasarrufu çabalarını toplu pazarlık gündemine dahil etmeye çalıştıkları da bilinmektedir. Japonya’da ise “Japon Sendikaları Konfederasyonu” (JTUC-RENGO), işyerindeki faaliyetleri ve çalışanların tüketici davranışını hedef alan “*Eco-Life21*” kampanyasını başlatmıştır. Plastik çantalar yerine bez torba kullanımını teşvik edilmesi, uygun iç ortam sıcaklığının belirlenmesi, mevsime göre soğuk ve sıcak tutan giyim kurallarının uygulanması, doğa dostu ürünlerin alınmasının teşvik edilmesi gibi uygulamalar bu kampanya çerçevesinde desteklenmeye çalışılmıştır. Barselona’da sendikalar ulaşım konusunda “sürdürülebilir ulaşım”ı teşvik eden merkezler kurmuşlardır. Son olarak, Almanya’da “*Alman Sendikalar Konfederasyonu*” ve onun eğitimden sorumlu birimi, Çevre Bakanlığı ile birlikte, işgücü maliyetlerini düşürmenin alternatifini olarak, enerji verimliliğini artırarak maliyet azalmasına yol açan, çalışanlar arasında materyal ve enerjinin daha etkin kulla-

nılmasına ihtiyaç olduğuna ilişkin farkındalığı arttırmak için bir program başlatmıştır. Edinilen bu yeni becerilerin işyerinde yeniliğe ve daha etkin süreçlere, bunun sonucu olarak da karbon gazı salınımının azaltılmasına yol açacağı belirtilmektedir (ITUC, 2009, s. 27-28).

Genel olarak değerlendirildiğinde, gelişmiş ülkelerdeki sendikal örgütlenmelerin uluslararası, ulusal ve hatta işletme düzeyinde iklim değişimine uyarlanma ve etkilerini hafifletme stratejileri çerçevesinde çeşitli faaliyetlerde buldukları görülmektedir. Uluslararası düzeydeki en önemli faaliyet; Kyoto Protokolünün uygulanması ile ilgili müzakerelerde iklim değişimi sürecinde yaşanan değişimden çalışanların en az düzeyde etkilenmesi amacını taşıyan “adil dönüşüm” anlayışının yerleştirilmesi iken, ulusal düzeyde hükümetler, sivil toplum örgütleri ve diğer kuruluşlarla işbirliği içinde ülkede çevreci bir anlayışın yerleştirilmesine çalışmak en belirgin çaba olmuştur. İklim değişimi ile mücadelenin en önemli faktör en zor sahası olarak nitelendirilen işyeri düzeyinde ise, esasen davranış değişikliği gerçekleştirilmesi ve çevre bilincinin işçi düzeyinde oluşturulması amaçlanmaktadır. Diğer yandan, gelişmekte olan ülkelerdeki sendikal örgütlenmelerin özellikle uluslararası boyuttaki faaliyetlere katılımının yetersizliği dikkat çekmekte, bu durum iklim değişimi ile mücadelede öncü olan sendikal örgütler tarafından da hemen hemen her platformda dile getirilmektedir.

7. İKLİM DEĞİŞİMİ KARŞISINDA SOSYAL ADALETİN SAĞLANMASI

İklim değişiminin, büyük bir bölümü gelişmekte olan ülkelerde yaşayan dünya nüfusunun çoğunluğu için iki boyutlu bir adaletsizlik yarattığı belirtilmektedir. İlk olarak, bu nüfusun, iklim değişiminde çok büyük bir rolü olmamakla birlikte, bundan en kötü etkilenen gruplar oldukları vurgulanmaktadır. Diğer yandan, koloni kuralları ve sömürü, bu tür ülkeleri az gelişmiş ve uygun finansal, teknolojik, insani ve kurumsal kaynaktan yoksun bırakmış ve böylece iklim değişimi tarafından ortaya çıkan sorunlarla baş etme kapasiteleri düşük düzeyde kalmıştır. Dolayısıyla iklim değişimi ile ilgili hangi politika olursa olsun hiçbirinin bu iki boyutlu adaletsizliği dikkate almaksızın tartışılmayacağı vurgulanmaktadır (Islam, 2010, s. 19).

Beck, sosyal eşitsizlikler ile iklim değişiminin birbirinden ayrı değerlendirilemeyecek iki olgu olduğunu işaret etmektedir. Eşitsizlik ve gücün, iklim değişiminin sonuçlarını dikkate almaksızın kavramlaştırılmayacağı gibi, iklim değişiminin de sosyal eşitsizlikler ve güç üzerindeki etkileri almaksızın değerlendirilemeyeceğini belirtmektedir. İklim değişiminin sosyal eşitsizlikleri hem ulusal hem de uluslararası boyutta küreselleştirdiği ve radikalleştirdiği bir ortamda, kazananı kaybedenden, iklim değişimini destekleyen küçük grubu ona karşı olan büyük gruptan ayırdığını ifade etmektedir. Bu nedenle dikkatlerin; yoksul-

luğun tehlikeli boyutları, sosyal korunmasızlık, yozlaşma, tehlikelerin büyümesi ve dünya ölçeğinde onur olgusunun giderek kaybolması gibi konular üzerinde toplanması gerektiğini vurgulamıştır (Beck, 2010, s. 257). Gerçekten de iklim değişiminin, mevcut eşitsizlikleri daha da büyütecek ve karmaşıklaştıracak, yeni tehditler ve tehlikeler yaratacak ve diğer önemli politika alanlarıyla rekabet edecek nitelikte küresel bir tehdit ve karmaşık bir politika alanı olduğu belirtilmektedir. İklim değişiminin etkilerinde, gelişmiş zengin ülkelerin yıllar boyunca azalmadan devam eden sera gazı salınımlarını nedeniyle ortaya çıkan sorunun en önemli sorumlusu olup, daha fazla kuraklıklar, su baskınları, açlıklar, hastalıklarla karşılaşarak, bundan en kötü etkilenenlerin yoksul ülkeler olmasından kaynaklanan derin bir adaletsizlik vardır (Sterrett, 2009, s. 212). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2007/2008 yılı İnsani Gelişme Raporu'nda küresel iklim değişimi konusunu ele almış ve özellikle de eşitlik ve adalet konuları üzerinde durmuştur. *“İklim Değişimi ile Mücadele: Bölünmüş Bir Dünyada İnsan Dayanışması”* başlıklı raporun başlangıç kısmında iklim değişiminin, ülkeler ve nesiller arasında sosyal adalet, eşitlik ve insan hakları ile ilgili önemli soruları gündeme getirdiğini belirtilmektedir (Human Development Report, 2007, s. 2). Diğer yandan, 2007'de Bali'de gerçekleştirilen “Birleşmiş Milletler İklim Değişimi Konferansı”nda (13. Taraflar Konferansı)

iklim değişimi konusunda sosyal adalet hareketinin baskın bir şekilde ortaya çıkışına tanık olunmuştur.

İklim değişimi ile ortaya çıkan sorunun, kolektif bir çözüm gerektirmesi, sorumluluğun meşruiyet prensibine göre adil bir şekilde dağıtılmasını içermesi, temel çıkarları ilgilendirmesi gibi nedenlerle “sosyal adaletsizlik sorunu” olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan, iklim değişimine uyarlanma çabalarının bireysel düzeyde kalması gerekliliği de yine, bu sorunun sosyal adalet boyutuna dikkat çekmektedir. Gerçekten de örneğin düşük salınımlı bir hayat tarzına uyum sağlamak, büyük güneş panelleri kurmak, yerel gıdalar satın almak ve yeşil bir tüketici olmak gibi bireysel davranış değişiklikleri, çevresel anlamda bakıldığında çok olumludur fakat iklim değişimine bu boyuttaki tepki ile sınırlı kalmak yeterli değildir (Moss, 2009, s. 51-52). Bu nedenle iklim değişimini bir sosyal adalet sorunu olarak görmek ve bundan kaynaklanan sorunları da sosyal adaletsizlik bakış açısıyla çözmeye çalışmak gerekmektedir.

İklim değişiminin sosyal adalet ile ilgili üç yönü olduğu belirtilmektedir. Sosyal adalet olgusunun boyutlarından hareket edilerek bakıldığında; *dağıtıcı*, *cezalandırıcı* ve *prosedürel* adalet olmak üzere iklim değişiminin üç farklı yönü bulunmaktadır. Bu iklim adaleti boyutları; yerel, ulusal ve uluslararası çıkarımlara sahiptirler ve hem nesiller arası hem de nesil içi ilişkiler açısından değerlendirilebilmektedir. Nesiller

arası iklim adaleti, gelecek nesillerin, bizim doğal kaynakları sürdürülemez bir biçimde kullanmamızdan ve evre ile iklim sistemlerinin kötüleşmesinden kaynaklanan azalmış yaşam olanaklarını miras olarak almalarını talep etmektedir. Tehlikeli iklim değişimini önlemek için yeterli önlemler almak nesiller arası adaletin gereğini yerine getirmek için yeterlidir (Fritze ve Wiseman, 2009, s. 188).

İklim değişimi, etkileri bakımından sosyal adaletsizlik yaratması, sera gazı salınımlarının tarihsel ve güncel sorumluluğu, ülkeler, bölgeler ve bireyler arasında uyarlanma kapasitesindeki eşişsizlikler gibi faktörlerin de etkisiyle nesil ii eşişlik sorunlarına da yol açmaktadır. İklim etkilerinin bölgeler arasında eşişsiz dağılımı ile hafifletme çabalarının ve bundan kaynaklanan maliyetlerin ülkeler arasında nasıl dağıtılacağı sorunu *dağıtıcı iklim adaletinin* konusunu oluştururken, yüksek tarihsel ve güncel salınım oranlarına sahip ülkelerin, iklim değişimine uyarlanma politikaları için gerekli olan finansal ve teknolojik kaynakları harekete geçirmesi yükümlülüğü *cezalandırıcı iklim adaletine* işaret etmektedir. Bu aynı zamanda yüksek salınım düzeylerine sahip ülkelerin, salınım düşürme maliyetlerinde ve gerekli uyarlanma çabalarında birincil düzeyde sorumlu olmalarını da ifade eden “kirletici öder” prensibine (polluter pays principle) işaret etmektedir (Fritze ve Wiseman, 2009, s. 190). *İklim adaletinin son yönü* ise, ülkelerin iklim değişimi ile

mücadeledeki uluslararası platformlara katılımı ile ilgili olan *prosedürel iklim adaletidir*. Özellikle gelişmiş ülkeler, bu tür platformlarda geniş destekli temsilciler tarafından temsil edilirken, gelişmekte olan ya da yoksul ülkelerin katılımı sınırlı düzeyde kalmaktadır. *Prosedürel adalet*, iklim değişimi tepkilerinin etkin ve zamanında geliştirilmesi için özellikle önemlidir. Bunun da ötesinde, iklim değişimine yönelik herhangi bir eylemde bulunmamak iklim adaletsizliğinin en belirgin biçimidir (Fritze ve Wiseman, 2009, s. 191) .

İklim adaletinin uygulamadaki görünümü açısından birkaç örnek verilecek olursa, örneğin *dağıtıcı adalet* kapsamında, iklim değişimi politikalarının temel tüketim mallarının fiyatlarında, ev enerji hizmetlerinin maliyetlerinde, ulaşım maliyetlerinde artışa yol açması ve geleneksel sektörlerde istihdam azalışına neden olması, özellikle de bu sektörlerde çalışan düşük gelirli grubunu olumsuz etkileyecektir. Diğer yandan, yine iklim politikalarının sağlık, bilgiye ulaşma, vatandaşlık ve cinsiyet eşitliği gibi adil erişim hakkının esas olduğu alanlarda sorunlar ortaya çıkarması yine adaletsizlik göstergesidir (Schiellerup, 2009, s. 23-24).

İklim değişiminin yarattığı adaletsizlik sorununa yönelik olarak birçok tartışma yapılmakta, bunun ülkelerarası bir sorun olarak nasıl çözüme kavuşturulacağı noktasında çeşitli yaklaşımlar geliştirilmektedir. Bu yaklaşımlar arasında “Kırtletici Öder” prensibinin bir diğer ifadesi olan “Sorumluluğu

Üstlenmek: Sen Bozdun, Sen Düzelt” (Taking Responsibility: You Broke It, You Fix It) yaklaşımı ile sera gazı salınımından ekonomik anlamda kâr elde eden ülkelerin bunun faturasını da ödemesi gerektiğini ifade eden “Yararlanan Öder” (Benefit Accounts) yaklaşımları (Moss, 2009, s. 53 ve 55), yanında bir de, “Adil Paylar ve Eşit Talepler” (Fair Shares and Equal Claims) yaklaşımı önerilmektedir. Bu yaklaşımın temel mantığı, bireyin iklim değişiminin yarattığı maliyetlerin ödeyebileceği kadarı için ödeme yapması gerektiği ve bu yükü sağlıklı bir iklime sahip olma hedefi ve hoşnutluğu çerçevesinde üstlenmesi gerekliliğine dayanmaktadır. Burada bireyden hareketle ülkelerin de böyle bir mantıkla hareket edebileceği belirtilmektedir. “Ödeme Kabiliyeti” (Ability to Pay) yaklaşımı olarak da adlandırılan bu çözüm yaklaşımında, iklim değişiminin maliyetlerini kimin karşılayacağı; salıma kimin yol açtığına ya da bundan kimin yararlandığına değil, kimin ödeme kabiliyeti olduğuna bakarak karar verilmesi önerilmektedir. Dolayısıyla adil paylar yaklaşımı, maliyetlerin ödeme kabiliyeti olan ülkeler arasında da nasıl paylaşılacağına ilişkin bilgiler verir, çünkü ödeme kapasitesi ölçüsünde taleplerde bulunmak da mümkündür. Diğer bir deyişle, iklim değişimi maliyetlerinin karşılanmasına ödeme kabiliyeti oranında katılan bir ülkenin aynı oranda bazı taleplerde bulunma hakkı da doğmaktadır (Moss, 2009, s. 58 ve 61) .

Bu soruna yönelik çözüm önerileri arasında sosyal politikadan da doğrudan katkı beklenmektedir. Burada geleneksel yaklaşımlardan daha uzak, uluslararası boyutta politik, ekonomik ve sosyal alanların tamamını kuşatan bir yaklaşım gerekli olduğu belirtilmektedir. “İklim mültecileri”nin kabul edilmesi, iklim mültecilerine daha güvenli bölgelere göç etme hakkı tanınması, bu tür göçler için uluslararası finansal ve lojistik düzenlemeler yapılması ve iklim değişimine doğrudan maruz kalan ülkeler için finansal ve teknolojik yardımın harekete geçirilmesi ve böylelikle bu ülkelerde yaşayan insanların daha azının iklim mülteci haline gelmesinin sağlanması gibi yeni sosyal politika alanları gündeme gelmektedir (Islam, 2010, s. 19).

İklim değişiminin ortaya koyduğu sosyal adaletsizliğe çözüm arayışlarında gönüllü kuruluşların giderek daha fazla rol üstlendiği görülmektedir. “*Oxfam*” ve “*ActionAid*” gibi kalkınma amaçlı sivil toplum kuruluşları ile çevre koruma amaçlı “*Friends of the Earth*”, “*WWF*” ve “*Greenpeace*” gibi örgütler bu alanda oldukça etkindirler. “*İklim Eylem Ağı*” (Climate Action Network), “*Hemen İklim Adaleti Ağı*” (Climate Justice Now Network), “*Üçüncü Dünya Ağı*” (Third World Network) gibi oluşumların da “karma bir adalet” yaklaşımı ortaya koymada etkili olabilecekleri ve böylelikle iklim değişiminin yarattığı sosyal adaletsizlikte Kuzey-Güney yarımküre arasındaki içinden çıkılmaz du-

rumun biraz olsun çözüme kavuşabileceği belirtilmektedir. Bu alandaki “norm girişimcisi” olarak nitelendirilen “*EcoEquity*” kuruluşunun, Güney yarımküre’deki sivil toplum kuruluşlarıyla da bağlantılar kurduğu ve iklim değişiminin etkilerini hafifletme çabaları ile büyük miktarda finansman gerektiren uyarlanma çabaları arasında bir köprü görevi görebilecek olan “küresel iklim adaletine” ilişkin yeni çabaların ortaya çıkmasına öncülük edebileceği ileri sürülmektedir (Parks ve Roberts, 2010, s. 153).

İklim değişimi politikalarının “yarın için eyleme geçme” politikaları olduğu belirtilmektedir. Fakat genel olarak bakıldığında, farklı tarafların farklı talepleri bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin uyarlanma için ölçülebilir, uyulması zorunlu, uygun ve güvenilir finansmana ve bu finansmanın nasıl en çok ihtiyacı olan kesimlere yönlendirileceğini belirlemede eşit güce ihtiyaçları vardır. Diğer yandan, gelişmiş ülkeler ise, teoride iklim değişiminin olumsuz etkileri ile mücadele eden yoksul ülkelere yardım etmek için birşeyler yapılması gerektiğini kabul etmekle birlikte, bunu uygulamaya koymada yetersiz kalmaktadırlar. Bu temel aktörlerin dışında, farklı disiplinleri, çıkarları ve inançları temsil eden ve politikaları etkilemeyi umut eden sivil toplum kuruluş-

3 *EcoEquity*, uluslararası iklim adaleti tartışmalarında büyük bir etkisi olan bir düşünce kuruluşudur. “*Sera Kalkınma Hakları Raporu*” ile ülkelerin sera gazı salınımı konusundaki sorumluluklarını ve kapasitelerini belirlemeye çalışmaktadır.

ları, çevreciler, bilimsel kuruluşlar, akademisyenler, iş dünyası gibi farklı taraflar da bulunmaktadır. İklim değişiminin üstesinden gelme mücadelesinde teori henüz eyleme tam anlamıyla dönüştürülemediği. Yoksul kesimin yararına olacak bazı çözümler ileri sürülmüş olmakla birlikte, uygun bir şekilde desteklenememektedir. İklim değişimi politikaları halen ekonomik, güç ve ulusal çıkar ağırlıklıdır. Bunun sonucu olarak da, geleceğin dünyasını sosyo-ekonomik statüsüne ve coğrafik yerleşim yerine bakılmaksızın bütün insanların güvenle yaşayabilecekleri bir dünya haline getirmek için ihtiyaç duyulan eşitlik ve adalet boyutları da yetersiz kalmaktadır (Sterrett, 2009, s. 220).

SONUÇ

İklim değişimi günümüzde yaşantımızı birçok yönden etkileyen önemli sorun alanlarından biri olarak değerlendirilmektedir. İklim değişiminin etkileri ve önlenmesi konusunda uluslararası ve ulusal düzeylerde çeşitli girişimler sürmekte birlikte, son yıllarda bu süreçte sosyal politika önlemlerine de önemli bir görev düştüğü sıklıkla dile getirilmeye başlanmıştır. Gerçekten de sosyal politika geniş anlamıyla düşünüldüğünde, bireyin toplumsal yaşamda karşılaştığı herhangi sosyal sorun alanına yönelik çözümler üreten ve korunmasızlığı önleyen, sosyal adaleti sağlayan yaklaşımı ile iklim değişiminin yarattığı sosyal sorunlar karşısında kayıtsız kalamayacak derecede geniş bir uygulama alanına sahiptir. İklim değişimi-

minin etkileri çok yönlüdür, fakat bu etkiler arasında özellikle insanı doğrudan etkileyen, onun refahını azaltan ve iyilik halini kötüleştiren sosyo-ekonomik nitelikli riskler dikkati çekmekte ve bireyin bu tür riskler karşısında “korunmasız” kalabilmesi, sosyal politikanın bu alana doğrudan müdahalesini gerektirmektedir.

Bu çerçevede bakıldığında, sosyal politikanın iklim değişiminin ekosisteme olan etkisi ve ekonomik kalkınmanın zarar görmesi gibi konuları dikkate alması, iklim değişiminin sosyal etkilerini açıkça belirlemesi ve uygun politika ve kurumsal tepkileri ortaya koyabilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla sosyal politika için, *ulusal gıda güvenliğinin sağlanması, sağlık sektöründe gerekli hazırlıkların yapılması, geniş bir sosyal koruma ağının oluşturulması, iklimden kaynaklanan göçün olumsuz etkilerini önleyici çözümler üretilmesi gibi yeni görev alanları gündeme gelmektedir. Diğer bir deyişle, sosyal politikadan beklenen yoksul hanehalkının ve grupların iklim risklerini, yerel düzeyde de olsa, yönetme yeteneğini geliştirmektir.*

Sosyal politikaya düşen bu görevin yerine getirilmesinde istihdam sürecinin, sendikaların ve sosyal adaletin gözetilmesinin büyük önemi bulunmaktadır. İstihdam açısından bakıldığında, iklim değişimine uyarlanma ve etkilerini hafifletme çabaları çerçevesinde olgunlaşan çevre bilinci ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelme gibi

yaklaşımların, yeşil işler olarak adlandırılan yeni iş alanlarının ortaya çıkmasına yol açtığı, bu yeni işlerin yarattığı istihdamın ve işgücü talebinin giderek arttığı, sözkonusu işler için yeni yetkinliklerin belirdiği ve yeşil işlerin uluslararası normlar çerçevesinde aynı zamanda “insana yakışır iş” niteliği taşıması gerektiği anlayışının yaygınlaştığı görülmektedir. Sosyal politikanın taraflarından biri olan sendikaların ise, son yıllarda iklim değişikimi ile mücadelede uluslararası, ulusal ve işyeri düzeyinde çok çeşitli faaliyetler gerçekleştirdikleri, iklim değişikimi ile mücadelede “adil dönüşüm” yaklaşımları çerçevesinde aktif bir çevresel aktör rolü üstledikleri dikkati çekmektedir. Sosyal adaletin gözetilmesi noktasında ise, dünya çapında iklim değişikimine yol açan etkenlerden daha fazla sorumlu ülkeler ile bundan daha olumsuz etkilenen ülkeler arasında bir denge sağlanmasının temel konuyu oluşturduğu, bu çerçevede çeşitli yakla-

şımlar ileri sürüldüğü ve küresel düzeyde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının bu alanda oldukça aktif oldukları, bu sayede sosyal politikaya destek verdikleri göze çarpmaktadır. Özetle sosyal politika açısından bakıldığında, çağımızın önemli sorunlarından birisi olarak nitelendirilen iklim değişikimi karşısında kapsamlı bir müdahale ve uygulama alanı olduğu görülmektedir.

Fakat buna rağmen, iklim değişikiminin üstesinden gelme mücadelesinde teorinin henüz eyleme tam anlamıyla dönüştürülemediği, yoksul kesimin yararına olacak bazı çözümlerin, ileri sürülmüş olmakla birlikte, uygun bir şekilde desteklenemediği, iklim değişikimi politikalarının halen ekonomik, güç ve ulusal çıkar ağırlıklı olduğu da belirtilmektedir. Dolayısıyla önümüzdeki dönemde sosyal politikanın iklim değişikimi alanında daha da etkin bir rol üstlenmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- A Green and Fair Future – For a Just Transition to a Low Carbon Economy*. Touch Stone Pamphlet #3, <http://www.tuc.org.uk/touchstone/frontpage.cfm?theme=touchstone> (12.01.2011).
- Altan, Ö. Z. (2006). *Sosyal Politika Dersleri*. Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 1592, Eskişehir.
- Barnett, J. (2009). Justice and Adaptation to Climate Change, içinde Jeremy MOSS (Der.) *Climate Change and Social Justice*. 131-143. Melbourne University Press.
- Baykan, B. G. (2009). *Dünya’da ve Türkiye’de Yeşil Yakalılar*. Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi Araştırma Notu #37.
- Beck, U. (2010). Climate for Change, or How to Create a Green Modernity? *Theory, Culture & Society*. Vol.27 (2-3), 254-266.
- Blashki, G. A. ve Berry H. L. ve Kidd M. R. (2009). Primary Health Care Responses to Climate Change, içinde Jeremy MOSS (Der.). *Climate Change and Social Justice*. 144-167. Melbourne University Press.
- Bodansky, D. (2001). The History of Global Climate Change Regime içinde Urs ve Detlef F. SPRINZ(Der.) *International Relations and Global Climate Change*. 23-40. Massachusetts Institute of Technology.
- Bozkır, S. A. (2011). Sosyal Politika Kavramı içinde Aysen TOKOL ve Yusuf ALPER (Der.) *Sosyal Politika*. 1-5. Bursa, Dora Basım.
- Bruck, J., Bals C., Parker L. (2010). *The Climate Change Performance Index Results 2011*. Germanwatch CAN Europe.
- Cassio, J., Rush A. (2009). *Green Careers: Choosing Work for a Sustainable Future*. Canada: New Society Publishers.
- Chichilnisky, G. ve Heal G. (1993). Global Environmental Risks. *Journal of Economic Perspectives*. Vol.7(4), 65-86.
- Climate Change (2008). *Its Consequences on Employment and Trade Union Action: Training Manual for Workers and Trade Unions*. UNEP/SustainLabour.
- Comission of the European Communities (2008). *Comission Staff Working Document: Report on the EU Contribution to the Promotion of Decent Work in the World*. Brussels.
- Confalonieri, U. B., Menne R., Akhtar K.L., Ebi M., Hauengue R.S., Kovats B., Revich B., Woodward A. (2007). Human Health, içinde Parry M.L., Canziani O.F., Palutikof J.P., Van der Linden P.J., Hanson C.E. (Der.) *Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability Contribution*

of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge University Press: Cambridge, UK.

Demireli, E. ve Hepkorucu, A. (2010). Çevre Finansmanı: Kavramsal Bir Yaklaşımla Karbon Finans Borsası. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*. Cilt: 2(2):37-48 .

DPT (2000). *İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara.

Ecorys (2010). *Programmes to Promote Environmental Skills*. Rotterdam.

European Environment Agency (EEA) (2010). *The European Environment – State and Outlook* .

European Trade Union Confederation (ETUC) (2007). *Climate Change and Employment*. <http://www.etuc.org/al3676> (26.01.2011)

Fighting Climate Change: Human Solidarity in a Divided World, Human Development Report. 2007/8. <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2007-8/> (20.01.2011)

Fritze, J. ve Wiseman, J. (2009). Climate Justice – Key Debates, Goals and Strategies. MOSS J. (Der.) *Climate Change and Social Justice*. Australia: Melbourne University Press.

German Advisory Council on Global Change (WBGU) (2009). *Solving the Climate Dilemma: The Budget Approach*. Berlin.

Gough, I., Meadowcroft, J., Dryzek, J., Ger-

hards, J., Lengfeld, H., Markandya, A., Ortiz, R. (2008). JESP Symposium: Climate Change and Social Policy. *Journal of European Social Policy*. Vol 18(4), 325-344.

Heltberg, R., Jorgensen, S. L., Siegel, P. B. (2008). *Climate Change, Human Vulnerability and Social Risk Management*. The World Bank: Social Development Department.

Houghton, J. T. (1992). *Climate Change 1992: The Supplementary Report to the IPCC Scientific Assessment*. New York: Cambridge University Press.

Human Development Report (2007/2008). *Fighting Climate Change: Human Solidarity in a Divided World*. UNDP, 2007.

IPCC *Climate Change (2007)*. Synthesis Report, IPCC, Spain, 2007. http://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/syr/en/contents.html (25.01.2011)

IPCC. Fourth Assessment Report (AR4). (2007). http://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_and_data_reports.shtml (30.01.2011)

Islam, N. (2010). Climate Change and the Challenge to Social Policies. *Global Social Policy*. Vol.10(1), 18-20.

Klein, R.J.T., Huq, S., Denton, F., Downing, T.E., Richels, R.G., Robinson, J.B., Toth, F.L. (2007). Inter-relationships Between Adaptation and Mitigation, içinde Parry M.L., Canziani O.F., Palutikof J.P., Van der Linden P.J., Hanson C.E. (Der.)

Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge University Press: Cambridge, UK.

Krishna, V. (2010). Indigenous Communities and Climate Change Policy: An Inclusive Approach içinde Walter Leal FILHO (Der.). *The Economic, Social and Political Elements of Climate Change.* 27-50. London: Springer.

Nordhaus, W. D. (1993). Reflections on the Economics of Climate Change. *Journal of Economic Perspectives.* Vol.7(4), 11-25.

Olsen, L. (2009). *The Employment Effects of Climate Change and Climate Change Responses: A Role for International Labour Standards?*. ILO Publication Data: Discussion Paper, Geneva.

Outcome of the Work of the Ad Hoc Working Group on Long-term Cooperative Action under the Convention, http://unfccc.int/meetings/cop_16/items/5571.php (30.01.2011).

Page, E. (2006). *Climate Change, Justice and Future Generations.* Edward Elgar.

Parks, B. C. ve Robert, J. T. (2010). Climate Change, Social Theory and Justice. *Theory, Culture and Society.* Vol.27(2-3), 134-166.

Ravidranath, N.H. ve Sathaye, J. A. (2003). *Climate Change and Developing Countries.* Netherlands: Kluwer Academic Publishers.

Sadeque, Z. (2010). How Climate Change Will Shape the Social Policy Framework. *Global Social Policy.* Vol.10(1), 6-9.

Schiellerup, P., Chiavari, J., Bauler, T., Grancagnolo, M. (2009). *Climate Change Mitigation Policies and Social Justice in Europe.* King Baudouin Foundation: Discussion Paper.

Snell, D. ve Fairbrother, P. (2010). Unions as Environmental Actors. *Transfer: European Review of Labour and Research.* Vol.16(3), 411-424.

Stern, N. (2006). *The Stern Review on the Economics of Climate Change.* The Center for Science and Public Policy. Washington.

Sterrett, C. L. (2009). More Than Money – Remembering Equity and Justice in International Adaptation Policy, içinde MOSS J. (Der.) *Climate Change and Social Justice, Australia.* Melbourne University Press.

The European Centre for the Development of Vocational Training (2009). *Future Skill Needs for the Gren Economy.* Publications Office of the European Union: Research Paper,.

The German Advisory Council on Global Change (WBGU) (2003). *Climate Protection Strategies for the 21st Century, Kyoto and Beyond.* Berlin.

Trade Unions and Climate Change (2010). *Workshop on Climate Change, Its Impacts on Employment and Labor Market*. Conference News, Brussels, Belgium.

Trade Unions and Climate Change Equity, Justice and solidarity in the fight against climate change. Trade Union Statement to COP15, United Nations Framework Convention on Climate Change – UNFCCC, Copenhagen, Denmark (7-18 December, 2009), ITUC. www.ituc-csi.org (29.01.2011).

Türkeş, M. (2006). Küresel İklimin Geleceği ve Kyoto Protokolü. *Jeopolitik*. 29: 99-107.

United Nations Environment Programme (UNEP) (2008). *Background Paper on Green Jobs*. www.unep.org/labour.../pdfs/green-jobs-background-paper (27.01.2011)

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) (2007). *Feeling the Heat, Current Evidence of Climate Change*.

World Health Organization (2009). *Protecting Health from Climate Change*. <http://www.who.int/globalchange/publications/reports/9789241598880/en/> (1.2.2011)

